

**Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

Гріньова Ольга Михайлівна

УДК 371.015.3:159.922.73-053.6

**ПСИХОЛОГІЯ ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТТЄВОГО
ШЛЯХУ ОСОБИСТІСТЮ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теоретичної та консультативної психології факультету психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Науковий консультант:

доктор психологічних наук, професор
БУЛАХ Ірина Сергіївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
декан факультету психології.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України **БЕХ Іван Дмитрович**,
Інститут проблем виховання НАПН України,
директор;

доктор психологічних наук, професор
ЧЕРНОБРОВКІН Володимир Миколайович,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», завідувач кафедри психології та педагогіки;

доктор психологічних наук, професор
ПОМИТКІНА Любов Віталіївна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри авіаційної психології.

Захист відбудеться 10 жовтня 2018 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

Автореферат розіслано ___ серпня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі євроінтеграції України активізується процес впровадження європейських цінностей у всі сфери життєдіяльності людей. Задається тон спрямованості соціальних інститутів на формування особистості як активного, конкурентоздатного громадянина, що успішно здійснює саморегуляцію своєї життєдіяльності в різних соціально-економічних умовах. Тому викликом часу стає розробка ефективних інноваційних технологій, конструювання власного соціального простору, побудова стратегій самоздійснення засобами суб'єктного управління та проектування кожною особистістю свого життєвого шляху.

При цьому психологічною наукою в соціальній ситуації розвитку сучасної людини все більше виявляються негативні тенденції та труднощі особистісного зростання (П. В. Лушин, Ю. Г. Долинська), що значною мірою ускладнюють проектування нею власного життя, зокрема це прагнення жити лише теперішнім, інфантильність, прокрастинація життєвих виборів, особистісна незрілість, зневіра в можливості самореалізації в наявних суспільних умовах, які значною мірою ускладнюють обмежують можливості процесу проектування нею свого життєвого простору (І. С. Булах, Ж. П. Вірна, Л. В. Помиткіна).

У психології розвитку феномен проектування людиною життєвого шляху вивчається на різних вікових етапах (С. Д. Максименко). Вперше саме в юності особистість вільно від соціальних впливів втілює ідеальний зміст свого життєвого проекту в конкретних формах соціальної активності й несе відповідальність за прийняті рішення та здійснені вибори (І. Д. Бех). У юнаків і дівчат становлення смисложиттєвих та ціннісних орієнтацій, рефлексії, життєвої транспективи, саморегуляції життєдіяльності досягає якісно нового рівня, що визначає розвиток у них здатності створювати й реалізовувати проект свого життя (В. М. Чернобровкін).

Юнацький вік найчастіше співпадає з періодом профорієнтації та професійної підготовки особистості (В. В. Волошина). Однією з важливих сучасних тенденцій розвитку вищої освіти в Україні є спрямованість процесу професійної підготовки студентів не лише на формування в них ряду загальних, професійних компетентностей, але й спеціальних компетентностей саморозвитку ціннісно-смыслових імперативів життєдіяльності, побудови чітких життєвих цілей, щоб бути суб'єктом їх проектування у вимірах просторово-часового континууму свого життя (С. О. Ставицька, В. О. Татенко).

Проектування як вид людської діяльності є міждисциплінарною проблемою, яка висвітлюється в зарубіжній та вітчизняній психології, соціології, педагогіці та інших науках. Дослідження проектувальної діяльності в гуманітарному знанні здійснювались у контексті вивчення життєвого проекту як цілісного утворення людини, яке суб'єктно організовує її власну «життєву історію» (П. Бурдїо), створює складні способи досягнення життєвих цілей (Д. В. Аلكсiмoв, Л. Хейвуд), впорядковує життєві «поля», надаючи перевагу духовному життю над «споживацьким» (У. Бех). У екзистенціальній психології смисл життя розглядався як найвища екзистенція, що детермінує активність людини як об'єкта соціуму та спрямовує на реалізацію себе як потенційного «проекта» й водночас як суб'єкта проектування власної життєтворчості (Л. Бінсвангер, С. Кьєркегор).

У особистісно-діяльнісній та особистісній парадигмі феномен смислу життя людини розглядався крізь призму здійснення нею життєвого вибору у «вузлових моментах життя» (С. Л. Рубінштейн), «подіях поведінки» (Б. Г. Ананьєв), «вузлових життєвих ситуаціях» (А. В. Петровський), які визначають подальший вектор проектування людиною свого життя. У дослідженнях морального розвитку особистості й становлення її моральних цінностей в онтогенезі І. Д. Бехом доведено, що переосмислення людиною наявних у неї цінностей водночас актуалізує процес вироблення власного «вторинного ставлення» до них. Саме таке ставлення посилює подальше автономне конструювання нею свого життєвого світу. Вивчаючи способи здійснення людиною життєвих виборів, В. А. Роменець виявив, що процес осмислення нею власного «Я» та життєвої ситуації є важливою умовою успішності вибору життєвого шляху. У дослідженнях життєвого світу людини та його структури, проведених Т. М. Титаренко, зазначено, що активізація розвитку смисложиттєвих орієнтацій забезпечує її здатність до «оволодіння обставинами» й перетворення власного психологічного простору.

Екстраполюючись у життєвий світ особистості, смисложиттєві утворення визначають способи самоздійснення нею свого життєвого задуму, що конкретизуються в її «вторинному ставленні» до власних цінностей (І. Д. Бех), автономних ціннісно-смилових орієнтирах життя (В. А. Бодров), стратегічних рішеннях (Л. В. Помиткіна).

Сучасні вчені, торкаючись питання проектування життєвого шляху в юнацькому віці, вивчали окремі структурні компоненти й механізми цього утворення. У більшості наукових праць висвітлюються психологічні особливості проектування юнаками їх смисложиттєвих та ціннісних орієнтацій щодо вироблення автономних способів взаємодії у інтимно-особистісних взаєминах (І. М. Богдановська) та професійних (Н. Ф. Шевченко), етнічних, національних (М. Б. Боднар, Л. М. Співак), духовних (О. І. Климишин) відносинах. Переживання молодими людьми потреби в самореалізації своїх екзистенцій у майбутньому інтенціоно конструювання ними життєвих цілей (Н. Л. Бикова), планів (І. М. Астафьева, С. М. Шелепова), перспектив (М. Е. Насрадін), психологічних способів проектування майбутнього (О. В. Люсова, Л. В. Помиткіна).

Проведений аналіз наукових досліджень виявив відсутність єдиного концептуального підґрунтя для вивчення феномена проектування життєвого шляху в психологічній науці. Незважаючи на наявність значної кількості дотичних психологічних досліджень з проблем осмислення, цілеутворення й планування людиною свого життя, в роботах сучасних вчених відсутні системні розробки вікової генези автономного конструювання особистістю життєвого шляху, його етапів та характеристик останніх у період дорослішання. Проблема автономної самоорганізації життєвого шляху особистістю юнацького віку викликає значний інтерес у теоретичних і практичних розробках сучасних психологів. Однак серед них немає єдиної наукової позиції щодо вивчення механізмів, чинників, етапів становлення життєвого проекту юнаків як інтегративного психологічного утворення, вироблення якої дозволить здійснити концептуальне дослідження цього психологічного утворення, розробити й впровадити в сучасну психологічну практику систему засобів з оптимізації життєпроекування юнаків.

Отже, висока соціальна значущість і нерозробленість у сучасній науковій парадигмі цього феномена, необхідність створення єдиного наукового підходу

й принципів його вивчення, розробки концептуальної моделі, психологічних технологій його розвитку обумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Психологія проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження визначена у відповідності до плану наукових робіт кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямком «Теорія та технологія навчання та виховання в системі народної освіти». Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 30 січня 2014 р.) та Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 25 березня 2014 р.).

Метою дослідження є теоретико-концептуальне та емпіричне дослідження становлення структурних компонентів, механізмів і закономірностей проектування життєвого шляху особистості юнацького віку, обґрунтування моделі цього психологічного утворення, розробка й впровадження системи психологічних засобів з його оптимізації.

Досягнення визначеної мети було конкретизовано через реалізацію **завдань дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми життєвого шляху особистості в гуманітарному знанні, виявити сутність феномена проектування особистістю життєвого шляху в психологічній науці.

2. Визначити вікові етапи проектування особистістю життєвого шляху й проаналізувати генезу цього процесу на етапах дорослішання.

3. Обґрунтувати науковий підхід, принципи, структуру, механізми, концептуальну модель проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку.

4. Емпірично виявити психологічні особливості структурних компонентів, механізмів проектування юнаками життєвого шляху, виявити закономірності становлення досліджуваного психологічного утворення.

5. Обґрунтувати, апробувати й виявити ефективність системи спеціальних психологічних засобів з оптимізації проектування життєвого шляху особистістю пізньої юності.

В основу дослідження були покладені наступні **припущення**:

– специфіка проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку визначається розгортанням її екзистенційних утворень та здатністю до суб'єктного управління їх трансляцією в просторово-часовому континуумі її буття;

– впродовж пізньої юності прогресивна динаміка ліній життєвого проекту та процесів метапроектування виявляється в їх активізації, підвищенні узгодженості й інтегрованості;

– впровадження системи психологічних засобів, спрямованих на оптимізацію екзистенційного самотворення й суб'єктного управління юнаками становленням процесів життєпроектування, сприяє не лише активізації складових і механізмів їх життєвого проекту, але й розвитку їх здатності до його неперервного авторського реконструювання.

Об'єктом дослідження є проектування життєвого шляху особистості.

Предметом дослідження є психологічні основи проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку.

Методологічні засади дослідження становлять положення зарубіжної психології щодо вивчення феномена смислу життя як механізму

спрямованості людини на самореалізацію в особистісному й соціальному світах (К. Нарахно, К.-Г. Юнг), конструювання нею своїх ставлень до соціуму в процесі реалізації цілей життя (Ф. Перлз, Е. Фромм), здатності особистості до управління процесами самореалізації (А. Маслоу, К. Роджерс); наукові положення екзистенціальної філософії та психології щодо впливу екзистенцій смислу життя, свободи, відповідальності людини на конструювання нею свого буття (М. Босс, К. Ясперс); наукові положення вітчизняної психології про смислові, зокрема смисложиттєві, структури особистості (І. Д. Бех, С. Д. Максименко), засади дослідження організації людиною власної життєдіяльності в життєвому часі (Н. В. Чепелева) й просторі (І. С. Булах, Ф. Ю. Василюк, Т. М. Титаренко), суб'єктні стратегії організації особистістю юнацького віку свого життя в цілому (П. В. Лушин, В. А. Роменець, В. О. Татенко).

Методи дослідження. Для досягнення мети й реалізації завдань дисертаційного дослідження було використано ряд теоретичних та емпіричних методів: *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння й систематизація українських і зарубіжних наукових розробок у філософських, психологічних та гуманітарних джерелах з проблем проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку; *емпіричні* – тестування, опитування для дослідження психологічних особливостей становлення структурних компонентів і механізмів досліджуваного психологічного утворення; *математико-статистичні* – показники асиметрії й ексцесу для дослідження нормальності розподілу вибірки, методи кореляційного аналізу залежних і незалежних вибірок, програмний пакет SPSS 17.0 для автоматизованої обробки одержаних даних; *розвивальні* – методи психологічного тренінгу, коучингу та інші психологічні технології для оптимізації проектування юнаками життєвого шляху.

Методики дослідження. На різних етапах дослідження було використано такі методики: опитувальник «Система життєвих смислів» (авт. В. Ю. Котляков) і тест «Смисложиттєві орієнтації» (авт. Д. О. Леонтьєв) для дослідження особливостей розгортання смисложиттєвих орієнтацій юнаків у життєвому просторі й часі відповідно; «Опитувальник ціннісних орієнтацій юнаків» (авт. О. М. Гріньова) – для дослідження ціннісних орієнтацій як основної складової лійні життєвого проекту молоді в особистісному світі; опитувальник MIMARA-2 (авт. К. А. Бреннан, К. Л. Кларк, П. Р. Шевер, у адапт. О. О. Єкимчик), опитувальник «Установки на кохання і секс» (авт. К. Хендрік та С. Хендрік, у адапт. Т. Л. Крюкової, О. О. Єкимчик) – складових інтимно-особистісної лійні в соціальному світі; «Тест-опитувальник для виявлення професійної спрямованості студентів» (авт. Н. Д. Дубовицька), методику «Стратегія професійної взаємодії та саморозвитку студентів» (авт. О. М. Гріньова) – професійної лійні; методику «Опитувальник вимірювання вираженості етнічної ідентичності особистості» (авт. Дж. Фінні, в адапт. А. М. Арбітайло), опитувальник «Типи етнічної ідентичності» (авт. Г. У. Солдатова та С. В. Рижова) – етнічної лійні; методику «Духовний потенціал особистості» (авт. Е. О. Помиткін), «Опитувальник для діагностики здатності до емпатії» (авт. А. Меграбян та Н. Епштейн), методику «Діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм» (авт. Н. П. Фетіскін і В. В. Козлов) – духовної лійні; методику «Життєві цілі й плани особистості» (авт. О. М. Гріньова) – для виявлення особливостей життєвих цілей і

планів, методику «Здатність до прогнозування» (авт. Л. А. Регуш) – життєвих перспектив, методику «Тест стратегій досягнення цілей» (авт. Н. П. Фетіскін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов) – життєвої стратегії, «Методику діагностики авторства життя» (авт. М. О. Шукіна) – розвитку здатності до авторського проектування життєвого шляху, як складових їх метапроєкту; «Опитувальник екзистенційної рефлексії юнаків» (авт. О. М. Гріньова) – для виявлення особливостей екзистенційної рефлексії, «Мельбурнський опитувальник прийняття рішень» (авт. Л. Манн, П. Бюрнетт, М. Радфорд, С. Форд в адапт. Т. В. Корнілової) – здатності до прийняття життєвих рішень, методику «Авторський життєвий вибір» (авт. О. М. Гріньова) – авторського життєвого вибору, «Шкалу самодетермінації особистості» (авт. Б. Шелдон у адапт. Є. М. Осіна) – суб'єктної самодетермінації процесу життєдіяльності, як механізмів проектування юнаками життєвого шляху.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні взяли участь 789 юнаків віком 17–21 рік – студентів різних технічних, економічних, природничих та гуманітарних спеціальностей Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка, Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Чернігівського національного технологічного університету.

Наукова новизна і теоретична значущість результатів дослідження полягають у тому, що:

– *вперше* проведено теоретико-концептуальне й емпіричне дослідження проектування юнаками життєвого шляху як інтегративного психологічного утворення, визначено психологічний зміст поняття «проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку»; виявлено генезу та основні його етапи – первинного конструювання індивідом своєї діяльності (ранній вік), первинної диференціації особистістю життєвого світу (дошкільний вік), особистісно-соціальної детермінації базису життєвого проєкту (молодший шкільний вік), особистісно-сислової диференціації життєвого проєкту (підлітковий вік), суб'єктно-екзистенційного проектування (ранній юнацький вік) та екзистенційно-суб'єктного (пізній юнацький вік). Обґрунтовано екзистенційно-суб'єктний підхід до вивчення проектування юнаками життєвого шляху та його основні принципи (сисложиттєвої мотивації особистістю юнацького віку образу майбутнього; інтеграції життєвих ліній в особистісному й соціальному світах; сислового переживання особистісної свободи й відповідальності в процесі трансформації життєвих рішень у готовність до реалізації життєвого проєкту; суб'єктної самодетермінації авторського реконструювання життєвого проєкту), сконструйовано концептуальну модель проектування, визначено його структурні компоненти (сисложиттєві орієнтації, інтимно-особистісну, професійну, етнічну та духовну лінії життєвого проєкту, метапроектування). Визначено, що складовими кожної лінії життєвого проєкту є ціннісні орієнтації, особистісне й соціальне самовизначення, стратегія міжособистісної взаємодії юнаків. Виявлено, що метапроектування структурують життєві цілі, плани, перспективи, стратегії, авторське проектування життєвого шляху. Виокремлено психологічні механізми (екзистенційна рефлексія, прийняття життєвого рішення, авторський життєвий вибір, суб'єктна самодетермінація процесу

життєдіяльності) проектування життєвого шляху в юності. Обґрунтовано критерії (активізація автономних альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій; автономне самовизначення способів реалізації власних ціннісних орієнтацій; визначеність, інтегрованість та пролонгованість у часі життєвих цілей, планів і перспектив; трансценденція свого життєвого проекту й проектів інших людей; життєтворче реконструювання власного життєвого шляху юнаків) цього утворення та визначено показники й рівні (високий, середній і низький) становлення складових і механізмів цього процесу; емпірично досліджено тенденції нелінійної взаємозалежної динаміки складових проектування життєвого шляху особистості пізньої юності; встановлено закономірності розвитку цього психологічного утворення;

– *поглиблено та уточнено психологічний зміст понять «смісл життя», «смисложиттєві орієнтації», «екзистенційне «Я», «екзистенційна рефлексія», про особливості розгортання процесів життєпроекування юнаків у ціннісно-символічному й просторово-часовому континуумі їх буття;*

– *подальшого розвитку набули наукові позиції про особливості особистісного й духовного зростання в юнацькому віці, розгортання процесу самоорганізації особистістю власної життєдіяльності.*

Практична значущість одержаних результатів визначається можливістю використання розробленого та апробованого комплексу психодіагностичних методик для вивчення структурних компонентів і механізмів проектування юнаками життєвого шляху, а також результатів експериментального дослідження цього психологічного утворення в практиці роботи викладачів і психологів професійних навчальних закладів, психологів соціальних центрів та інших організацій і установ щодо оптимізації життєпроекування молоді. Результати дисертаційного дослідження доповнюють зміст лекційних, практичних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Психологія розвитку: вікова та педагогічна», «Сучасні технології психологічного консультування», «Психологія мотивацій», «Вікова психологія», «Психологія особистості», «Психологія духовності», «Акмеопсихологія» та ін.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні результати, теоретичні й практичні положення проведеного дослідження обговорювались та отримали схвалення на 8 зарубіжних (м. Алмати, м. Астана, м. Будапешт, м. Женева, м. Кельце, м. Прага), 11 Міжнародних (м. Київ, м. Кам'янець-Подільський, м. Львів, м. Ніжин, м. Одеса) та 6 всеукраїнських (м. Київ, м. Глухів, м. Запоріжжя, м. Чернігів) наукових конференціях, конгресах, форумах, на засіданнях кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології НПУ імені М. П. Драгоманова.

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* в освітній процес вищих навчальних закладів України: Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка (довідка № 1239 від 10.05.2018 р.), Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (довідка № 1526 від 10.05.2018 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/1718 від 08.05.2018 р., довідка № 07-10/761 від 15.05.2018 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/02/1372 від 14.05.2018 р.), Чернігівського національного технологічного університету (довідка № 1405/34-883 від 10.05.2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження презентовано у 51 роботі автора, зокрема у 1 одноосібній монографії, 1 колективній монографії, 49 наукових статтях і тезах, з них 3 – у фахових наукометричних виданнях України, 6 – у закордонних наукових періодичних виданнях, 18 – у вітчизняних фахових виданнях, 18 – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 4 – у інших виданнях. Матеріали дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук «Психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх педагогів в умовах підготовки за двома спеціальностями», захищеної у 2008 році, в тексті докторської дисертації не використовуються.

Особистий внесок здобувача. Особистий внесок автора в спільній з Л. А. Терещенко публікації (Гріньова О. М. До проблеми самопроекування життєвого шляху як чинника попередження невротичних розладів у юнацькому віці / О. М. Гріньова, Л. А. Терещенко // *Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of Our Time: compilation of materials of the II international scientific-practical conference* (с. Osaka, March 7-9, 2017 у.). – Osaka: Regional Academy of Management, 2017. – P. 178–185) полягає в обґрунтуванні проблеми самопроекування життєвого шляху особистості й складає 50%.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, 5 розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (594 найменування, з них 48 англійською мовою), 12 додатків (на 157 сторінках). Основний текст викладений на 405 сторінках. Загальний обсяг дослідження складає 562 сторінки. Текст дисертації містить 20 таблиць, 18 рисунків на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету й завдання роботи, розкрито методологічні засади, її наукову новизну, теоретичну й практичну значущість, вказано експериментальну базу дослідження, форми апробації та впровадження результатів дослідження, основні публікації автора за змістом роботи, її структуру.

У першому розділі «*Теоретико-методологічні засади дослідження проєкування життєвого шляху особистості в науковій літературі*» проаналізовано філософсько-психологічні засади дослідження життєвого шляху особистості за науковими джерелами; визначено специфіку смислотиттєвого пошуку людини як психологічного утворення; розглянуто екзистенційні та суб'єктні стратегії вивчення життєвого шляху людини в психологічній науці; висвітлено основні концепції дослідження феномена проєкування людиною життєвого шляху в гуманітарних науках, а також визначено його зміст та специфіку в психологічній науці.

Теоретичні засади наукових досліджень проблеми ставлення людини до власного життя, пошуку його сенсу, можливостей самореалізації було розроблено в філософії. Видатні мислителі Античності стверджували, що людина сама визначає «ідеї-цілі», служінню яким присвячує своє життя (Платон) та віднаходить способи перетворення ідеальних «ідей» у реальні способи діяльності (Арістотель). У середньовічній схоластиці значна увага приділялась вивченню явища «інтенції», точніше спрямованості волі людини на пізнання довкілля й самопізнання (Ф. Аквінський, У. Оккам). Епоха

Відродження ознаменувалась визнанням Людини, розвитку її духовності як найвищої самоцінності (Д. Аліг'єрі). У філософії Нового часу Ф. Бекон вивчав життєвий досвід людини як основний засіб пізнання нею довкілля й розвитку ціннісних ставлень до нього. Ставлення людини до свого життя досліджувались у філософії життя як джерело життєвої енергії, що інтегрує процеси конструювання нею особистісного й соціального світів (А. Бергсон). У подальших розробках представників російської релігійної філософії явищами, які забезпечують можливості людини з автономної реалізації власних смислів життя, виступали особистісна свобода (М. О. Бердяєв), гуманістичні цінності (М. О. Лосський), духовні почуття до інших людей (П. О. Флоренський). Представники української філософської думки підкреслювали спрямованість сенсів життя людини на благополуччя інших. Механізмами такої життєдіяльності виступали самопізнання й безоцінне ставлення до інших (Г. С. Сковорода), переживання єдності з власним родом, соціальною спільнотою, етносом (П. О. Куліш), здатність управляти обставинами свого життя (І. Я. Франко).

Філософські підходи до вивчення здатності людини визначати сенс свого життя й таким чином не лише реагувати на життєві обставини, але й управляти ними для реалізації цього сенсу віднайшли своє подальше відображення в зарубіжній та вітчизняній психології. Когніції сенсу життя як смислові утворення свідомості є явищами динамічними, що відображають процеси самопізнання, самоаналізу людини (З. Фрейд, К. Г. Юнг), її прагнення не «мати», а «бути», альтруїстично служити іншим людям (Е. Фромм), вільно від соціальних впливів творити своє життя (К. О. Абульханова-Славська, Л. Бінсвангер, А. Маслоу, Ф. Перлз). Узагальнюючи наукові позиції зарубіжних та вітчизняних вчених, зазначимо, що пошук людиною сенсу свого буття відображає автономний процес пізнання нею себе й соціуму, спрямований на визначення генеральних смислів-екзистенцій, які вона прагне здійснити. Розгортання смисложиттєвого пошуку забезпечує здатність особистості вирішити протиріччя між усвідомленням плинності життя й прагненням жити для себе та осмисленням свого буття як частини існування людства й потребами жити для інших. Інтегруючи ці інтенції, людина віднаходить власний, унікальний смисл буття, який забезпечує її продуктивну життєву самореалізацію.

Автономно створені людиною когніції сенсу власного буття набувають для неї функції не лише ідеальних когніцій, але й стратегічних інтенцій, які спрямовують всю її життєдіяльність. У такому контексті категорія смислу життя людини досліджувалась у екзистенціальній та суб'єктній психології. У процесах саморозвитку власних екзистенцій особистість проходить шлях від задоволення гедоністичних потреб, їх перенасичення, переживання тривоги, втрати смислу життя, до прийняття на себе відповідальності за реалізацію смислів життя й спрямованості на розвиток власної духовності (С. Кьєркегор, К. Ясперс). Ж.-П. Сартр вивчав життя людини як «проект», що самоздійснюється. Особистість усвідомлює й переживає себе в теперішньому як потенційний проект майбутнього. Приймаючи життєві рішення й здійснюючи життєві вибори, вона реалізує свій проект. В. Франкл підкреслював, що лише сам індивідуум приймає життєві рішення щодо того, чи надавати сенс своєму життю, а також про те, які саме екзистенції утворюють сенс його буття.

У сучасній екзистенційній психології смисложиттєві утворення презентовані як інтенції взаємопроникнення процесів життєпроекування людини в її особистісний та соціальний світи. Важливою умовою успішності проектування людиною свого життя є її здатність змінювати й реконструювати власний життєвий проект у динамічних соціальних обставинах (А. Ленгле, А. Хіклін).

Суб'єктні стратегії досліджень життєвого шляху людини спрямовані на вивчення цілеспрямованого проектування нею життєвого світу, що інтегрує його ціннісно-смислові й часові виміри (В. Е. Чудновський), узгоджує конструювання міжособистісних взаємин та процеси самотрансценденції в життя інших (Т. М. Титаренко). Здійснюючи інтегруюче проектування свого життєвого простору, особистість водночас набуває здатності створювати ідеальний нарис майбутнього, конструювати оптимальні способи життєдіяльності в теперішньому й творчо «переписувати» міф минулого для реалізації цього проекту (Н. В. Чепелева).

Проектування людиною життєвого шляху як процес цілісного управління нею своєю життєдіяльністю, спрямованою на реалізацію цілей життя стало предметом спеціальних розвідок у гуманітарних науках. Це явище інтерпретувалось як процес узгодження особистістю своїх потреб і вимог соціуму (Д. Снеджен), «рефлексивного поглинання» й перетворення суспільних способів пізнання (Г. П. Щедровицький), діяльність з вирішення нових життєвих завдань (М. М. Кашапов, С. Д. Неверкович). Така активність людини спрямована на реалізацію різних життєвих ліній (Д. Клаусен), що утворюють «зчеплені життєві цикли» (Х. Л. Віленскі). Проектування особистістю «ліній» в різних модусах життєвого світу нерозривно взаємопов'язано, однак міра успішності й автономності їх проектування може бути різною.

У психологічній науці життєвий шлях людини розглядається як процес її особистісного розвитку в конкретних соціальних умовах (Б. Г. Ананьєв), індивідуальна історія, розгортанням якої керує сама людина, приймаючи стратегічні життєві рішення (С. Л. Рубінштейн), побудова людиною індивідуального «особистісного» життя в соціумі, спрямованого на саморозвиток власних цінностей, духовності, становлення суб'єктом власної життєдіяльності (К. О. Абульханова-Славська).

Погоджуючись з зазначеними вченими, ми розглядаємо феномен *життєвого шляху* людини як складний, багатоаспектний процес її розвитку в ціннісно-смисловому та просторово-часовому континуумі життя. Проектування людиною життєвого шляху інтерпретується вченими як динамічний процес, що триває впродовж її життя. Найбільш значущі віхи проектування втілюються в життєвих виборах особистості. Такі вибори відображають визначення людиною пріоритетних сенсів свого буття та їх проектування в соціальній взаємодії (В. О. Татенко), процеси актуалізації перспективних мотивів, що втілюють її екзистенційні потреби (І. Д. Бех), переживання відповідальності за процес та результати свого життя й прагнення людини до ціннісного самоперетворення (Т. М. Титаренко).

Таким чином, вибір людиною рефлексивного способу життя, осмислення впливу своєї життєдіяльності на буття інших інтенціоно розгортання процесів управління своїм життям, точніше, проектування життєвого шляху як неадаптивної активності особистості (В. А. Петровський). На протипагу

соціально детермінованій життєдіяльності людини, сконцентрованої переважно в теперішньому та спрямованій на реалізацію гедоністичних та комунікативних мотивів «спокуси» (В. А. Роменець), рефлексивне осмислення свого життя переорієнтовує її на цілеспрямований спосіб життєпроекування. Водночас, коли особистість в ціннісно-смысловому ракурсі спрямовує власний життєвий проєкт на сприяння благополуччю інших, вона набуває здатності до інтеграції складових свого життєвого шляху в життєвому світі.

Усе це дало нам можливість констатувати, що проєкування особистістю життєвого шляху являє собою процес екзистенційно-суб'єктивного втілення нею смислів свого буття в особистісних і соціальних вимірах життєвого світу, спрямованих на авторське творення життєвого проєкту майбутнього.

У другому розділі «Психологічні основи вивчення проєкування життєвого шляху особистістю юнацького віку» презентовано генезу та основні етапи становлення структурних компонентів проєкування особистістю життєвого шляху на етапах дорослішання; висвітлено екзистенційні інтенції життєпроекування в юності; проаналізовано процеси розгортання ліній життєвого проєкту та особливості метапроєкування юнаками життєвого шляху.

У віковому аспекті дослідження генези проєкування особистістю життєвого шляху дало можливість визначити основні етапи й особливості становлення цього утворення. *Етап первинного конструювання індивідом своєї діяльності* хронологічно співпадає з раннім віком. На цьому етапі розвиток індивідуальних смислів дитини відбувається в предметній діяльності, спілкуванні (Л. М. Галігузова, Л. Г. Лисюк). Поява потреби в реалізації задумів та управлінні своєю активністю актуалізує процеси цілепокладання й планування на рівні окремих дій (Т. В. Гуськова).

Етап первинної диференціації особистістю життєвого світу в часових межах окреслюється дошкільним віком. Смыслові структури забезпечують становлення в дитини диференційованих смыслових ставлень до різних аспектів свого життя - взаємин з родичами (А. В. Рижкова) й однолітками (С. С. Смагіна), різних видів праці (І. В. Тютюнник), національних звичаїв та традицій (Ю. І. Фоміна), моральних взаємин (Р. В. Павелків, Ю. О. Приходько). Особистість дошкільника вже здатна управляти своєю діяльністю в теперішньому й найближчому майбутньому засобами автономного цілеутворення, поетапного планування, прогнозування й корекції своїх дій (М. Є. Веракса, О. М. Веракса, В. У. Кузьменко).

У молодшому шкільному віці на *етапі особистісно-соціальної детермінації базису життєвого проєкту* індивідум здійснює смыслову визначення в найближчому майбутньому власних цілей через критичне осмислення соціально значущих цілей своєї діяльності (М. С. Мишкіна, В. Д. Сайко), все більш автономно планує свої справи (О. Б. Сидоренко), об'єктивно прогнозує результати досягнення власних цілей (О. Ю. Саврацька).

На *етапі особистісно-смысловій диференціації життєвого проєкту* підліток автономно конструює смысловиттєві й ціннісні когніції (Г. О. Вайзер, Л. Є. Просандеева) та, аналізуючи й узагальнюючи, осмислює їх (І. С. Булах); вибудовує диференційовані взаємини дружби (Г. Крайг і Д. Бокум), випробовує перші способи поведінки в коханні (М. В. Яремчук); у виборі професії все більше осмислює свої інтереси (О. В. Кузнєцова); пізнає власну культуру та виявляє «Я-етнічне» в національно-політичних ставленнях (І. М. Єфремкіна, Ю. А. Ідрісова); конструює власні морально-

духовні інстанції, що стають надситуативними регуляторами його поведінки (І. Г. Бонк). У цілому, в підлітковому віці відбувається зміщення акцентів з соціальних на особистісні, смислові детермінанти процесів життєпроекування.

Таким чином, у період дорослішання проєкування особистістю життєвого шляху являє собою розгортання процесів управління особистістю своєю життєвою активністю від рівня смислової побудови ідеального та реального планів окремих дій до рівня смисложиттєвої диференціації й інтеграції конструктів життєвого світу. Все це актуалізує потребу молоді людини в генералізованому проєкуванні свого життя.

Активізація процесів осмислення юнаками свого життя в транспективі (минулому, теперішньому й майбутньому часі життя в їх єдності) сприяє становленню в них глобального концепту «смислу ідентичності» (Дж. Левескью), спрямованого на виявлення й реалізацію тих смислів життя, що мають найбільшу особистісну значущість. Вихідною інстанцією такої життєдіяльності особистості юнацького віку є її екзистенційне «Я», розвиток якого відбувається в процесі її автономної життєдіяльності, спрямованої на конструювання власної ідентичності як екзистенційного самопроєкту (Н. Мазур). Механізмом самотворення юнаками життєвого проєкту в роботах сучасних вчених виступає рефлексія, зокрема екзистенційна. Екзистенційна рефлексія є механізмом екзистенційного смислоутворення, смислоусвідомлення й смислопобудови людини (А. В. Репецька). Рефлексивно осмислюючи своє життя, молода людина визначає основні способи реалізації його сенсу. Смисложиттєві орієнтації юнаків спрямовують їх життєву активність (М. О. Чулкова), забезпечують здатність впорядкувати наявні ціннісно-смислові утворення й проєкувати своє майбутнє (В. А. Чернобровкіна).

Процеси смисложиттєвої самодетермінації життєпроекування обумовлюють специфіку подальшого розгортання генези проєкування життєвого шляху особистістю в юності. У життєвому просторі потреби юнаків і дівчат у емоційно прихильних, щирих взаєминах вперше проєкуються в автономну побудову стосунків кохання. Конструювання буттєвих сенсів кохання забезпечує їх здатність вільно від впливу соціальних стереотипів будувати власні взаємини, проєкувати їх у майбутнє (І. М. Богдановська, Л. В. Помиткіна). Хоча молоді люди можуть реалізовувати як альтруїстичні, так і егоцентричні смисложиттєві орієнтації в різних стратегіях романтичної взаємодії (Є. І. Вараксина), вони набувають готовності приймати на себе відповідальність за здійснений вибір цих взаємин (К. О. Бочавер).

Розвиток особистісних смислів професійної самореалізації забезпечує активізацію професійних цінностей та самовизначення юнаків (Н. Ф. Шевченко). Сенси професійного саморозвитку сучасної молоді конкретизуються як у цінностях альтруїстичної самореалізації, так і отриманні різних благ засобами професійної діяльності в майбутньому (В. В. Бурдін, Н. В. Белова). Активізація смисложиттєвих і ціннісних орієнтацій юнаків у професійній діяльності інтенційне проєкування ними подальшої кар'єри та власну діяльність у теперішньому для її реалізації.

В результаті теоретичного аналізу було виявлено, що становлення складних і структурованих етнічних ціннісно-смислових когніцій (В. В. Горбунова), смислова детермінованість етнічної самоідентифікації (М. Б. Боднар) сприяє готовності юнаків підпорядковувати свої особисті інтереси

національним, переживанню власної відповідальності за майбутнє своєї країни (Л. М. Співак). Водночас сучасні юнаки в процесах етнокультурної самоідентифікації можуть орієнтуватись переважно на формальні ознаки власного етносу (О. В. Шевченко), що спричинює не завжди ефективні стратегії їх етнічної взаємодії (Л. М. Ондар).

За науковими положеннями Н. І. Жигайло, актуалізація сенсів духовного зростання юнаків сприяє узгодженню та становленню ієрархії їх ціннісних орієнтацій. Орієнтуючись на сенси духовного зростання, вони стають «екзистенційно-відповідальними суб'єктами» свого життя (С. О. Ставицька), прагнуть до саморозвитку духовного потенціалу (Е. О. Помиткін) та реалізують власні духовні когніції в ціннісних ставленнях до всіх людей.

Таким чином, юнаки проектують свої смисложиттєві орієнтації в особистісному світі, утворюючи автономні ціннісні орієнтації. Все це актуалізує їх самовизначення й стратегії міжособистісної взаємодії в світі соціальному. Ці процеси життєпроекування на основі аналізу синонімічних феноменів причинно-цілових ліній життєвого шляху (В. Г. Панок), життєвих ліній (К. Л. Милотіна), нами було інтерпретовано, як *лінії життєвого проекту*. Зазначені лінії, за нашим розумінням, відображають інтегровані способи проектування юнаками власних смисложиттєвих орієнтацій у просторово-часовому континуумі їх буття. Дослідження основних векторів проектування юнаками та юнками смислів свого буття в різних доменах їх життєвого простору, презентованих у дослідженнях Ф. Ю. Василюка та Т. М. Титаренко, дало нам можливість виокремити *інтимно-особистісну, професійну, етнічну й духовну лінії* їх життєвого проекту. Погоджуючись з положеннями вищевказаних вчених щодо диференціації життєвого простору людини, підкреслимо, що складові лінії життєвого проекту у «внутрішньому» особистісному світі – це ціннісні орієнтації юнаків, а в «зовнішньому», соціальному світі – процеси їх особистісного й соціального самовизначення та стратегії міжособистісної взаємодії.

Самотворення особистістю юнацького віку ліній життєвого проекту спрямоване на цілеспрямоване вироблення нею ідеального проекту власного майбутнього. Вже в ранній юності особистість здійснює диференціацію генералізованого образу бажаного майбутнього, утворюючи численні й не досить стійкі життєві цілі переважно на рівні життєвих мрій, а також мало конкретизовані та не завжди узгоджені з цілями життєві плани (Н. М. Толстих, С. В. Явон).

У пізній юності людина втілює в чітких когніціях життєвих цілей як власні смисложиттєві утворення, так і соціальні стереотипи способу життя сучасної людини, конкретизує життєві цілі й плани переважно в найближчій життєвій перспективі, прогнозує вірогідність їх реалізації, визначає необхідні ресурси для їх здійснення (Н. Л. Бикова, Р. Р. Калініна). Набуваючи досвіду цілеспрямованого проектування майбутнього, вона утворює власну стратегію цієї життєдіяльності. Такі стратегії можуть відображати різні способи проектування юнаками смисложиттєвих орієнтацій у індивідуальному майбутньому – активні або пасивні, авторські чи репродуктивні (М. А. Ляхова, Л. В. Помиткіна). В пізній юності особистість все більше осмислює проект власного майбутнього й набуває здатності до інтегративного конструювання його складових. Тому, за положеннями сучасної психологічної науки про метапрогнозування (С. Д. Максименко), метадіяльність (К. М. Натирова), ми розглядаємо

проектування юнаками свого майбутнього як *метапроектування* – процес автономного, динамічного проектування особистістю юнацького віку своїх смисложиттєвих орієнтацій у індивідуальному майбутньому, що конкретизується в її життєвих цілях, планах, перспективах і стратегіях.

Таким чином, юнаки вперше утворюють екзистенційно детермінований, ідеальний проект життєвого шляху та автономно реалізують його в процесах саморозвитку й самоздійснення. В ранній юності особистість прагне віднайти й зайняти своє місце в соціумі, опанувати нові види життєвої активності, здійснювати успішну самопрезентацію. У проектуванні особистістю ранньої юності свого життєвого шляху процеси суб'єктної саморегуляції життєдіяльності переважають над процесами екзистенційного осмислення нею свого життя. Тому ми вважаємо, що особистість ранньої юності досягає *етапу суб'єктно-екзистенційного проектування життєвого шляху*.

У пізній юності молоді люди утворюють все більш чіткі й пролонговані в часі когніції ідеального майбутнього, розвивають складні вміння з інтеграції смисложиттєвих інтенцій, ліній життєвого проекту, складових метапроектування та їх подальшого саморозвитку. Усе це актуалізує їх здатність до подальшого авторського самотворення свого життєвого проекту. Становлення всіх цих надбань особистісного розвитку характеризує *етап екзистенційно-суб'єктного проектування життєвого шляху* особистістю пізньої юності. На цьому етапі ускладнюються вміння людини автономно проектувати сенси життя, цілеспрямовано управляти самозмінами життєвого проекту.

Здійснений аналіз наукових розробок проектування життєвого шляху людиною на етапах дорослішання, а також різних складових становлення цього психологічного утворення в юності дав нам можливість розробити концепцію проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку.

У третьому розділі «Концептуальна парадигма проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку» обґрунтовано екзистенційно-суб'єктний підхід до проектування юнаками життєвого шляху; висвітлено основні принципи цього підходу; розкрито складові й механізми, обґрунтовано та інтерпретовано модель досліджуваного інтегративного психологічного утворення.

Екзистенційно-суб'єктний підхід до вивчення проектування юнаками життєвого шляху було сконструйовано на засадах екзистенційного та суб'єктного підходів. *Екзистенційні стратегії* нашого підходу реалізовано у вивченні буття людини як потенційності, здатності ставати собою, а її екзистенційного зростання – як осмислення «проекцій» власних потенцій у життєдіяльності (Р. Мей), самотрансценденції особистістю унікального «світо-проекту» в соціальному світі (Л. Бінсвангер), її переорієнтації з соціально стереотипного способу буття на творення авторського «само-проекту» й «світо-проекту», що неодмінно передбачає цілеспрямоване реконструювання нею своїх ставлень до світу (І. Ялом). Розгортання процесів *суб'єктного управління* особистістю юнацького віку своєю життєдіяльністю виявляється в тому, що вона створює авторську «стратегію життя», в якій розрізнені справи інтегруються в цілісний задум життєвого шляху (К. О. Абульханова-Славська), досягає рівня автономного проектування своєї життєдіяльності (В. І. Слободчиков), стає суб'єктом впливу навіть для власного «Я» (В. О. Татенко), утворюючи «проект Я», особисто ставить завдання саморозвитку (Н. В. Чепелева).

Сутність *екзистенційно-суб'єктного підходу* до вивчення проектування життєвого шляху особистістю пізньої юності полягає в тому, що ускладнення, реконструювання й ієрархізація екзистенційних утворень свідомості та самосвідомості молоді актуалізують становлення в неї найвищої інтегративної екзистенції – *смысложиттєвого пошуку*. Особистість вперше актуалізує вміння автономно від соціального впливу реалізовувати власні смысложиттєві когніції. Таким чином, смысложиттєві орієнтації в пізній юності вперше стають інтенціями, що спрямовують її життєтворчу активність.

Переосмислюючи себе в іпостасі екзистенційного «Я», молода людина набуває здатності приймати інших людей, їх особистісні світи як такі самі складові власного життєвого світу, особистісні конструкти свого «Я». Відтак у системі смысложиттєвих та ціннісних конструктів свідомості юнаків відбувається все більша переорієнтація з егоцентричних, вузьких особистих на широкі просоціальні, спрямовані на благо всіх людей, інтенції їх життєдіяльності. Смысложиттєвий пошук молодої людини ми розглядаємо як активність екзистенційну та водночас суб'єктну. Розгортання такої активності вбудовує одні ціннісно-смыслові конструкти в структуру інших, утворених на попередніх вікових етапах, узгоджує їх. Інтеграція суперечливих екзистенціалів у процесах смысложиттєвого пошуку юнака спрямовує його на автономне конструювання життєвого шляху, перебудову відносин з соціумом на інші, більш гармонійні, подальше суб'єктне управління процесами проектування свого життя.

Суб'єктне управління молодою людиною проектуванням життєвого шляху передбачає вільний вибір себе як єдиного можливого автора власного життєвого проекту, переживання потреби в його реалізації та прийняття на себе відповідальності за результативність життєпроекування. Екзистенційно-суб'єктна детермінація проектування особистістю життєвого шляху, в юності вперше здійснюється в усіх вимірах життєвого часу (минулому, теперішньому й майбутньому) та життєвого простору (інтимно-особистісному, професійному, етнічному, духовному). Суб'єктно конструюючи та реалізуючи свій життєвий проект, юнаки водночас його рефлексивно переоцінюють і реконструюють: в особистісному світі динамічно змінюють, вдосконалюють власну концепцію життя, «особистісний міф» засобами саморозвитку духовності, набуття життєвого досвіду; в соціальному світі – встановлюють відповідність досягнутих та прогнозованих результатів еталонним смысложиттєвим когніціям та бажаним формам їх реалізації.

Екзистенційно-суб'єктний підхід до вивчення проектування особистістю юнацького віку життєвого шляху може бути конкретизовано за допомогою таких *принципів* як: принцип смысложиттєвої мотивації образу майбутнього, принцип інтеграції життєвих ліній у особистісному й соціальному світах, принцип смыслового переживання особистісної свободи й відповідальності в процесі трансформації життєвих рішень у готовність до реалізації життєвого проекту, принцип суб'єктної самодетермінації авторського реконструювання нею життєвого проекту.

Згідно з принципом *смысложиттєвої мотивації особистістю юнацького віку образу майбутнього*, автономне конструювання нею смысложиттєвих орієнтацій спрямовує, орієнтує й спонукає молоду людину до побудови образу ідеального майбутнього. Цей образ конкретизується в системі її життєвих цілей. Останні відображають як альтруїстичні, так і егоцентричні смысложиттєві когніції. Подальше розгортання смысложиттєвого пошуку

юнаків забезпечує інтеграцію їх екзистенцій та, відповідно, узгодження цілей життя, в які проєктуються ці смисли. Усе це сприяє становленню системи життєвих цілей молодих людей та переживанню ними потреби в їх реалізації. Таким чином, розвиток смисложиттєвих орієнтацій мотивує юнаків до автономної побудови життєвих цілей як базисної складової метапроєкту, а також до вибору оптимальних життєвих рішень, які дають можливість поєднати актуальне теперішнє й ідеальне майбутнє.

Принцип інтеграції життєвих ліній в особистісному й соціальному світах передбачає, що конструювання юнаками ліній життєвого проєкту відбувається в особистісному й соціальному життєвому просторі та минулому, теперішньому й майбутньому вимірах життєвого часу. Проєктуючи ці лінії з особистісного простору в соціальний, молода людина інтегрує ідеальний проєкт самореалізації та соціальні можливості й обмеження самоздійснення. У темпоральних вимірах проєктування юнаки й дівчата реалізують ідеальний проєкт свого майбутнього вже в теперішньому. Вони автономно конструюють унікальні способи самореалізації власного проєкту, враховуючи наявний життєвий досвід. Таким чином відбувається інтеграція складових кожної лінії життєвого проєкту молодих людей у часі. Подальша інтеграція ліній їх життєвого проєкту спрямована на побудову цілісного життєвого проєкту й розвиток здатності до суб'єктного управління його реалізацією.

Принцип смислового переживання особистісної свободи й відповідальності в процесі трансформації життєвих рішень у готовність до реалізації життєвого проєкту означає, що автономне конструювання всіх складових і механізмів життєвого проєкту реалізується особистістю юнацького віку на засадах переживання нею свободи від соціальних впливів та власної відповідальності за здійснення проєкту свого життя. Створюючи варіативні життєві рішення, вона переосмислює можливості кожного з них для реалізації своїх смисложиттєвих орієнтацій та здійснює життєвий вибір, точніше, вибір оптимального життєвого рішення для проєктування свого життя.

Згідно з *принципом суб'єктної самодетермінації авторського реконструювання життєвого проєкту*, в процесах конструювання ліній життєвого проєкту й метапроєктування молоді люди створюють і реалізують сенси власного буття, що забезпечує розвиток у них нових, більш складних смисложиттєвих орієнтацій. Виявлення юнаками невідповідностей між наявними способами самореалізації смислів буття й переосмисленими, оновленими смисложиттєвими орієнтаціями активізує їх автономну неадаптивну життєву активність, точніше, самодетермінацію, спрямовану на узгодження складових життєвого проєкту. Самодетермінація життєпроєктування юнаків є суб'єктною, оскільки вони автономно реконструюють усі складові проєкту власного життя, цілісно осмислюючи та прогнозуючи самозміни цього проєкту таким чином, щоб він найбільшою мірою забезпечував самоздійснення їх екзистенцій. Таке реконструювання є авторським, оскільки тільки сама особистість є унікальним носієм «задуму» проєкту свого життя, має можливість й переживає потребу в його здійсненні.

Проєктування життєвого шляху особистістю юнацького віку включає відповідні *структурні складові й механізми*. Базисним утворенням, що інтенційне й спрямовує проєктування життєвого шляху юнаків, є смисложиттєвий пошук. Втіленням смисложиттєвого пошуку, що поєднує смисложиттєві когніції та інтенції молоді, є смисложиттєві орієнтації. Останні в проєктуванні життєвого шляху виступають як екзистенційно-суб'єктне утворення, оскільки вони

уособлюють такі властивості: втілюють уявлення молодшої людини про ключові екзистенції її життя, спрямовують її активність на реалізацію власних смислів, сприяють прийняттю на себе відповідальності за свої життєві вибори.

Проектування юнаками смисложиттєвих орієнтацій у життєвому світі актуалізує розгортання ліній їх життєвого проекту. Розвиток цих ліній в особистісному світі відображають процеси переосмислення ними своїх цінностей, визначення їх відповідності автономним екзистенціям життя та подальшого конструювання ієрархії *ціннісних орієнтацій*. Проектування особистістю ціннісних орієнтацій у кожному виді її життєдіяльності передбачає необхідність вибору лише одного варіанту самоздійснення з безлічі можливих. В юності людина здійснює автономне *самовизначення* конкретних способів життєпроекткування в соціальному світі, враховуючи особливості соціальної ситуації розвитку. Вона утворює стійкі, узагальнені способи реалізації власних ставлень до всіх людей, спрямовані на самоздійснення життєвого проекту, – *стратегії міжособистісної взаємодії*. Таким чином, розгортання ліній життєвого проекту юнаків відображає процеси становлення автономних ціннісних орієнтацій у особистісному світі та їх подальше проектування в способи самовизначення й стратегії взаємодії з усіма людьми в соціальному світі.

У життєвому часі становлення ліній життєвого проекту юнаків пролонгується в усіх модусах їх життєвої транспективи – минулому, теперішньому й майбутньому. Молоді люди здійснюють *ретроспективне проектування* ліній у індивідуальному минулому, а саме переосмислюють його та узгоджують з власним теперішнім і майбутнім, аналізують наявний життєвий досвід для конструювання все більш ефективних способів трансляції сенсів життя в життєвому світі. У вимірах *актуального проектування* власних ліній юнаки в теперішньому проектують свої екзистенції як в процесах життєдіяльності з особистісного саморозвитку, так і в перетвореннях соціальної дійсності. *Перспективне проектування* ними ліній власного життя спрямовано на пролонгацію цих ліній в індивідуальне майбутнє, конструювання ідеальних уявлень про їх подальше розгортання.

Становлення ліній життєвого проекту юнаків та інтеграція їх складових у просторово-часовому континуумі актуалізує та диференціює подальше конструювання ними метапроекту життєвого шляху. Основні віхи розгортання генералізованого образу їх ідеального майбутнього конкретизуються в життєвих цілях та планах. Розвиток життєвих цілей забезпечує чіткість та реалістичність життєвих планів, їх деталізацію в часовій перспективі та подальшу інтеграцію. Особистість пізньої юності в плануванні свого майбутнього переорієнтовується із соціальних експектацій на його суб'єктне конструювання, набуває здатності до реалістичного оцінювання можливостей реалізації, вибору таких планів, які найбільшою мірою відповідають визначеним цілям життя. Молоді люди утворюють життєві перспективи, а саме прогнозують можливості й обмеження реалізації своїх цілей і планів, визначають наявні та необхідні ресурси для здійснення ідеального метапроекту. Узагальнені, стильові особливості проектування ними свого майбутнього втілюють їх життєві стратегії. Здійснюючи конструювання основних складових метапроекту, юнаки набувають здатності до цілісного переосмислення й подальшого суб'єктного управління самозмінами, а також самозмінами життєвого проекту в цілому. Все це сприяє актуалізації інтегральної складової досліджуваного психологічного утворення - подальшого авторського проектування юнаками життєвого

шляху. Молода людина, як автор життєвого проекту, постійно осмислює досвід власного життєпроекування, що сприяє розвитку її смисложиттєвих орієнтацій. Переживання нею невідповідності ліній життєвого проекту та метапроекту власним смисложиттєвим орієнтаціям спонукає автора життєвого проекту до його подальшого реконструювання.

На основі теоретичного аналізу *механізмів* особистісного зростання особистості юнацького віку нами було визначено наступні механізми проектування юнаками життєвого шляху: екзистенційна рефлексія (І. Д. Бех, А. В. Репецька), прийняття життєвого рішення (Л. В. Помиткіна, В. А. Чернобровкіна, В. М. Чернобровкін), авторський життєвий вибір (Т. М. Титаренко, Є. В. Степура), суб'єктна самодетермінація процесу життєдіяльності (Д. О. Леонтьєв, О. В. Зазимко). Становлення механізму *екзистенційної рефлексії* інтегрує процеси рефлексивного осмислення юнаками різних ліній життєпроекування, забезпечує осмислення свого життєвого проекту як цілісного утворення, а себе – як вільного й відповідального суб'єкта його здійснення, сприяє розвитку автономних смисложиттєвих орієнтацій, які втілюються в усіх лініях проекту.

Прагнення юнаків до проектування автономних смисложиттєвих орієнтацій у життєвому світі спрямовує їх активність на вироблення способів цієї життєдіяльності. Життєві рішення відображають варіативні способи самоздійснення молодими людьми ідеального життєвого проекту в особистісному й соціальному світах, що різною мірою втілюють їх екзистенції. Механізм *прийняття життєвого рішення* включає оцінку особистістю відповідності рішення ідеальному образу її життєвого проекту й переживання готовності до залучення необхідних ресурсів для реалізації цього рішення. У процесах конструювання автономних альтернативних життєвих рішень, їх порівняння й оцінки юнаки набувають готовності обрати одну альтернативу, яка найбільше відповідає їх уявленням про реалізацію ідеального життєвого проекту.

У процесі життєвого вибору, молода людина повторно співвідносить попереднє життєве рішення з власними смислами життя. Засобами механізму *авторського життєвого вибору* вона конструює унікальні способи інтеграції власних смисложиттєвих, ціннісних орієнтацій у особистісному світі та відповідних їм способів самовизначення й стратегій міжособистісної взаємодії в соціальному світі. Авторський життєвий вибір особистості є глибоко осмисленим й емоційно пережитим, здійсненим автономно й відповідально. Механізм авторського життєвого вибору мобілізує готовність молодшої людини до реалізації прийнятого життєвого рішення.

Здійснення молодими людьми обраних способів реалізації життєвого проекту забезпечується механізмом *суб'єктної самодетермінації процесу життєдіяльності*. В юності самодетермінація особистістю своєї життєдіяльності стає все більш екзистенційною. Це значно розширює можливості особистості щодо управління пролонгованими в життєвому просторі й часі способами життєдіяльності, узгодження процесів побудови різних життєвих ліній. Засобами цього механізму юнаки організовують, регулюють та узгоджують різні види своєї життєдіяльності, спрямовані на реалізацію їх інтегрованого життєвого проекту в створюваній ними авторській реальності особистісного й соціального світів.

Психологічну модель проектування життєвого шляху особистістю пізньої юності представлено на рис. 1.

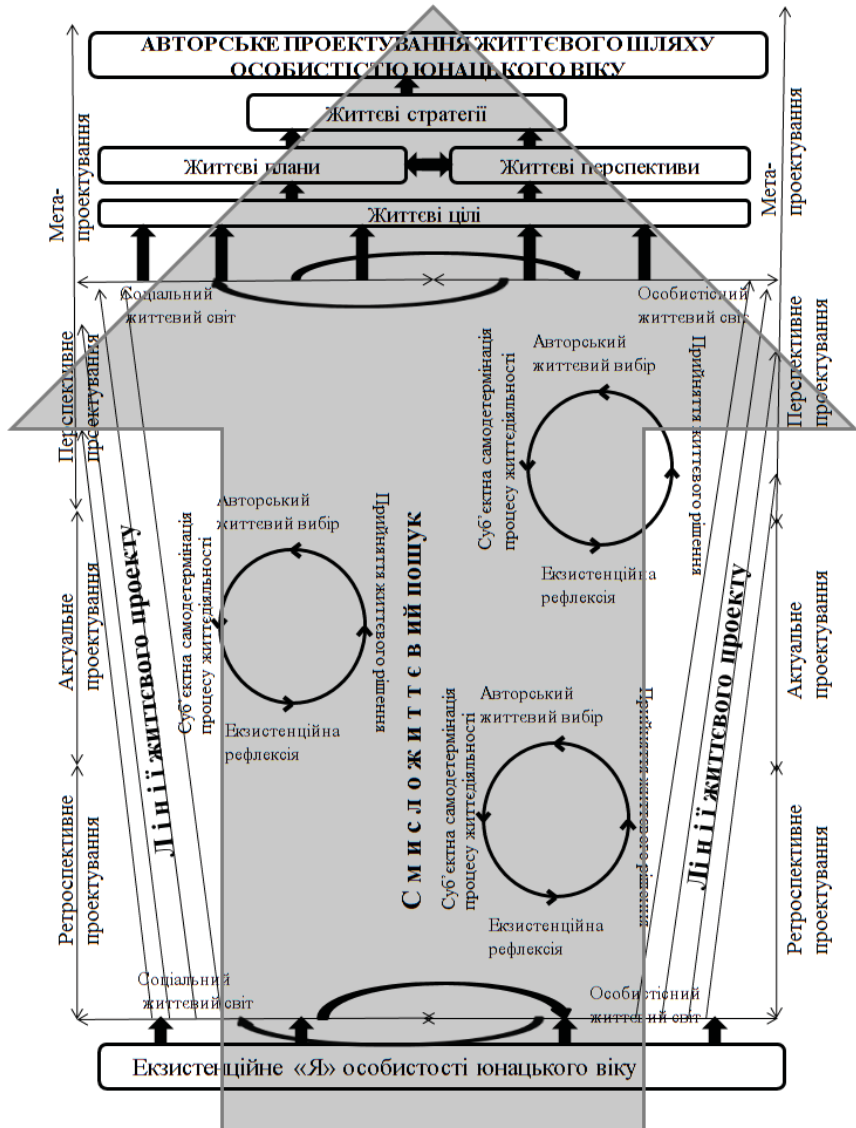

Рис. 1. Модель проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку

На основі здійсненого дослідження ми розглядаємо *життєвий проект* особистості юнацького віку як відносно стійку, ідеальну модель реалізації нею власних смисложиттєвих орієнтацій в автономно сконструйованих способах життєдіяльності в особистісному й соціальному світах, спрямовану

на оптимізацію життя всіх людей. Отже, *проектування життєвого шляху* особистістю юнацького віку являє собою екзистенційно детермінований та суб'єктно організований процес розгортання їх смисложиттєвих орієнтацій в особистісних і соціальних вимірах становлення ліній життєвого проекту, що актуалізує метапроекування нею власного майбутнього, спрямоване на неперервне авторське самотворення життєвого шляху.

У **четвертому розділі** «*Експериментальне дослідження проектування життєвого шляху особистістю пізнього юнацького віку*» презентовано психодіагностичний інструментарій, визначено критерії та рівні досліджуваного утворення; проаналізовано кількісні та якісні показники розвитку складових і механізмів; доведено ряд закономірностей проектування юнаками життєвого шляху.

Емпіричне дослідження було здійснено нами на засадах екзистенційно-суб'єктного підходу до вивчення проектування юнаками життєвого шляху. Констатувальний експеримент проводився в чотири етапи. Завданням першого етапу було вивчення розгортання смисложиттєвих орієнтацій молоді в життєвому світі. На другому етапі було виявлено особливості розвитку ліній проектування юнаками життєвого шляху. На третьому – вивчалась специфіка метапроекування юнаків. На четвертому – відстежувалось становлення механізмів проектування життєвого шляху.

Констатувальний експеримент проводився на базі Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка, Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Чернігівського національного технологічного університету. У дослідженні взяли участь 789 юнаків і дівчат віком 17–21 рік.

Результати емпіричного вивчення психологічних особливостей розгортання смисложиттєвих орієнтацій юнаків у життєвому просторі презентовано в таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісні показники становлення домінантних смисложиттєвих когніцій особистості пізньої юності

n=789

Смисложиттєві когніції	Вікова група юнаків (ранговий показник – <i>M</i>)				
	17 років	18 років	19 років	20 років	21 рік
Сімейні	2,79	2,62	2,83	2,51	3,04
Пізнавальні	3,51	4,24	3,22	4,27	3,78
Самореалізації	3,76	3,34	3,73	3,25	3,57
Гедоністичні	4,03	3,99	5,08	4,14	4,86
Статусні	4,09	4,03	4,06	4,18	4,11
Комунікативні	4,61	5,35	4,64	5,31	4,91
Альтруїстичні	4,88	5,32	4,76	4,72	4,54
Екзистенційні	5,49	5,74	5,79	6,23	5,26

Як видно з табл. 1, до найвищого рангу респонденти віднесли *сімейні смисложиттєві когніції* ($\bar{M} - 2,79$ у 17 років, 2,62 – 18, 2,83 – 19, 2,51 – 20, 3,04 – 21 рік). У 17-18 років вони інтерпретували ці сенси як пошук романтичного партнера та побудову стосунків кохання на засадах широти, довіри, емоційної прихильності. Прагнули взаєморозуміння 19-річні, узгодження своїх життєвих інтересів та бажань коханої людини, стабільних та тривалих у часі взаємин. У 20-21 рік створювали альтруїстичні смисли життя заради коханої людини, трансливали їх у майбутнє, утворюючи ідеальні проекти сімейно-шлюбних взаємин.

Високу значущість для молоді мають і *смисли пізнання* ($\bar{M} - 3,51$ у 17 років, 4,24 – 18, 3,22 – 19, 4,27 – 20, 3,78 у 21 рік). У віці 17-18 років утворювали сенси пізнання навчально-професійного середовища, можливостей переважно соціального самовизначення й самоствердження. У 19 років спрямовували процеси пізнання в особистісний світ, пізнаючи його конструкти, власне екзистенційне «Я», автономно реконструюючи інші екзистенції свого буття. Ці надбання дали можливість 20-21-річним юнакам будувати сенси прогнозування й реалізації ідеального проекту, залучення необхідних життєвих ресурсів.

Смисли самореалізації ($\bar{M} - 3,76$ у 17 років, 3,34 – 18, 3,73 – 19, 3,25 – 20, 3,57 у 21 рік) юнаків віком 17-18 років реалізовувались у референтній групі однолітків, у віці 19 років трансформувались у смисли конструювання власних способів самовизначення та вдосконалення способів міжособистісної взаємодії, а в 20-21 рік відображали їх прагнення до особистісного зростання, цілісного здійснення метапроекту життя в інтимно-особистісних, професійних та соціальних відносинах.

Гедоністичні смисли життя ($\bar{M} - 4,03$ у 17 років, 3,99 – 18, 5,08 – 19, 4,14 – 20, 4,86 у 21 рік), інтерпретовані респондентами віком 17-18 років як сенси розваг і задоволень, 19-річні перетворили в смисли нових емоційних вражень спільно зі значущими іншими, а 20-21-річні – переосмислили їх, як тривалі творчі або соціальні захоплення, що сприяють особистісному розвитку інших людей.

Статусні смисли ($\bar{M} - 4,09$ у 17 років, 4,03 – 18, 4,06 – 19, 4,18 – 20, 4,11 у 21 рік) юнаки й дівчата віком 17-18 років втілювали в мріях про високий соціальний статус, визнання, повагу до себе, у віці 19 років вони вже утворювали автономні смисли кар'єри – як можливості сприяти життєздійсненню значущих інших, а 20-21-річні – переосмислили їх як сенси здійснення значних продуктивних соціальних трансформацій.

Смисли комунікації ($\bar{M} - 4,61$ у 17 років, 5,35 – 18, 4,64 – 19, 5,31 – 20, 4,91 у 21 рік) досліджувані віком 17-18 років виявляли в потребах у взаєморозумінні, позитивних емоціях у взаємодії з однолітками, 19-річні трансформували в сенси конструювання спільних поглядів на життя, організації спільної життєдіяльності, у віці 20-21 рік підсилювались процеси вибіркової комунікації відповідно до визначених пріоритетів реалізації їх життєвих проектів.

Розвиток у юнаків здатності до побудови автономних, пролонгованих в індивідуальне майбутнє смислів життя заради інших людей забезпечив актуалізацію власне альтруїстичних ($\bar{M} - 4,88$ у 17 років 5,32 – 18, 4,76 – 19, 4,72 – 20, 4,54 у 21 рік) та екзистенційних ($\bar{M} - 5,49$ у 17 років, 5,74 – 18, 5,79 – 19, 6,23 – 20, 5,26 у 21 рік) смисложиттєвих орієнтацій. *Альтруїстичні сенси життя* 17-18 річних відображали абстрактні прагнення робити добро значущим іншим. У 19-річних ці сенси пов'язані з прийняттям і повагою

до життєвої позиції та життєвих проєктів інших людей. У віці 20-21 рік зазначені утворення трансформувались у смисли створення конкретних цілей сприяння життєдіяльності інших людей та реалізації цих цілей.

Екзистенційні смисли власного життя респонденти віком 17-18 років інтерпретували як духовне зростання, пошук відповідей на всезагальні питання людського буття; 19-річні – прагнули вибудувати в сучасному їм соціумі та чітко усвідомити сенс саме свого буття; в 20-21 рік – були спрямовані на визначення оптимальних для себе і інших людей способів реалізації власних екзистенцій в майбутньому, встановлення відповідності смислів буття власному «Я» в його динамічних самозмінах.

В цілому, нами було виявлено, що з віком юнаки набувають здатності до утворення автономних смислів життя, прагнуть їх здійснити. Ці пріоритетні смисли стають все більш альтруїстичними та пролонгованими в їх індивідуальне майбутнє. Власне гедоністичні, статусні смисли життя трансформуються в смисли творчої самореалізації, сприяння життєздійсненню інших.

Результати дослідження психологічних особливостей розгортання смисложиттєвих орієнтацій юнаків та дівчат у часі дали можливість віднести переважну більшість досліджуваних (83,33% респондентів віком 17 років, 84,31% – 18 років, 84,38% – 19 років, 81,64% – 20 років та 75,59% – 21 рік) до *високого рівня* осмисленості життя в цілому. Вони оцінювали власне майбутнє як осмислене й цілеспрямоване, визначали всі смисложиттєві когніції як необхідні для самоздійснення. У теперішньому виявляли активність, відповідальність щодо реалізації смислів життя, автономно обирали ці смисли. Міф особистісного минулого осмислювали як узгоджений з власним теперішнім і спрямований на реалізацію метапроєкту. Екзистенційна самодетермінація життєвого проєкту актуалізувала їх автономність і суб'єктність в управлінні самозмінami й подіями життя. *Середній рівень* осмисленості життя було виявлено у 11,11% досліджуваних віком 17 років, 15,69% – 18 років, 9,37% – 19 років, 18,36% – 20 років, 24,41% – 21 рік. Юнаки та юнки втілювали лише найбільш значущі сенси в життєвих цілях, не завжди узгоджували когніції ідеального майбутнього з іншими смислами й цілями життя. Власну життєдіяльність у теперішньому, спрямовану на реалізацію смислів буття, переважно інтерпретували, як активну й автономну. Особистісно значущі самозміни й події минулого узгоджували з смислами та цілями життя. Життєдіяльність молодих людей була переважно особистісно детермінованою. До *низького рівня* було зараховано 5,56% респондентів віком 17 років і 6,25% – віком 19 років. У віці 18, 20, 21 рік низького рівня не виявлено. Ще не утворили чіткого статусу власної ідентичності 17-річні. Тому їх смисложиттєві когніції були досить абстрактними, а життєва активність – більшою мірою соціально обумовленою. У 18 років певно вже вдосконалилися вміння трансляції смисложиттєвих орієнтацій у соціальному світі. У 19 років утворювали лише окремі проєкції власних сенсів життя в індивідуальному майбутньому. Прагнули самозмін життя, хоча ще і не утворили проєкти саморозвитку. Набули здатності 20-21-річні щодо втілення власних смисложиттєвих орієнтацій у процесах метапроєктування.

Виявлені тенденції становлення смисложиттєвих орієнтацій юнаків транслювались у їх життєвому світі, обумовлювали особливості лній їх життєвого проєкту. Результати реалізації завдань 2-го етапу констатувального експерименту подано в зведеній таблиці 2.

Таблиця 2

Кількісні показники становлення ліній життєвого проекту особистості в пізній юності

n=789

Лінії життєвого проекту	Рівні конструювання	Кількість юнаків (у %)				
		17 років	18 років	19 років	20 років	21 рік
Інтимно-особистісна	Високий	12,98	11,04	13,75	20,88	29,13
	Середній	69,12	73,85	76,88	62,03	59,06
	Низький	17,90	15,11	9,37	17,09	11,81
Професійна	Високий	16,67	12,21	10,00	18,35	25,19
	Середній	61,73	62,21	67,50	57,60	58,28
	Низький	21,60	25,58	22,50	24,05	16,53
Етнічна	Високий	16,67	11,62	6,87	3,16	7,87
	Середній	61,11	73,26	76,26	72,16	78,06
	Низький	22,22	15,12	16,87	24,68	14,07
Духовна	Високий	16,05	18,60	23,75	31,01	29,92
	Середній	52,47	44,77	48,13	44,30	44,88
	Низький	31,48	36,63	28,12	24,69	25,20

Особливості розвитку смисложитєвих орієнтацій юнаків впливають на побудову ними ліній життєвого проекту. На **високому рівні** розвитку ліній досліджувані віком 17-18 років проектували смисли «життя для інших» та альтруїстичні ціннісні орієнтації в свій життєвий світ. Становлення *інтимно-особистісної лінії* в 17-18 років відображало їх прагнення до емоційної прихильності й довіри у романтичних взаєминах. У віці 19 років докладали значних зусиль для сприяння саморозвитку романтичного партнера, у 20-21 рік – цілеспрямовано проектували подальші сімейно-шлюбні взаємини та приймали на себе відповідальність за їх реалізацію. В *професійній лінії* респонденти віком 17-18 років прагнули до успішної самореалізації в навчально-професійній діяльності, у 19 років вже проектували своє професійне майбутнє й обирали відповідні йому засоби професійного саморозвитку в теперішньому, у 20-21 рік аналізували наявні життєві ресурси й оптимізували власні способи професійного саморозвитку для реалізації бажаної кар'єри. Розвиток *етнічної лінії* уособлював те, що юнаки й дівчата віком 17-18 років позитивно ставилися до свого етнічного буття, пізнавали історико-культурну спадщину українського народу. У віці 19 років осмислювали можливості й обмеження свого актуального етнічного буття для самореалізації в більш вузьких лініях життєвого простору. У віці 20-21 рік утворювали власні способи самореалізації заради благополуччя інших українців, виявляли українські цінності в міжособистісній взаємодії. У *духовній лінії* життєвого проекту опитуваних віком 17-18 років виражено прагнення до самоствердження цінностей духовного зростання. У 19 років визначали власні пріоритети духовного зростання та утворювали морально виважені цілі саморозвитку духовного потенціалу в

майбутньому. У 20-21 рік успішно проектували надбання духовного зростання в процеси емпатійної та альтруїстичної взаємодії з людьми.

Кількісні показники *середнього рівня* проектування ліній життєвого шляху юнаків відображають процеси актуалізації як смислів «життя для інших», так і дещо менш значущих смислів «життя для себе», що проектувалися в не досить узгоджені алоцентричні та егоцентричні ціннісні орієнтації. Як наслідок, у *інтимно-особистісній лінії* респонденти віком 17-18 років виявляли готовність значною мірою офірувати своїми інтересами заради романтичного партнера, але і від нього очікували такої самої поведінки. У віці 19 років вони не завжди успішно віднаходили такі способи взаємодії, які сприяли б і благополуччю коханої людини, і задоволенню власних потреб. У віці 20-21 рік – конструювали проекти саморозвитку сімейно-шлюбних взаємин, які трохи рідше включали результати рефлексії ставлень романтичного партнера до цих проектів. Вибудовуючи *професійну лінію* життєвого проекту, юнаки й дівчата віком 17-18 років утворювали як власні сенси професійного навчання, так і інтеріоризували соціальні вимоги значущих інших. У 19 років конструювали нечіткі уявлення про подальшу кар'єру й відповідно до цих уявлень диференціювали власні інтереси в професійному навчанні. У віці 20-21 рік проектували досить абстрактні альтруїстичні сенси буття в цілі професійної самореалізації, враховували найбільш значущі для їх кар'єри життєві ресурси. Для *етнічної лінії* життєвого проекту властива переважно позитивна самоідентифікація юнаків віком 17-18 років з досить поверховими аспектами буття українського етносу. Часто переживали 19-річні розчарування через економічні труднощі власного життя як частини буття своєї нації. У 20-21 рік амбівалентні етнічні когніції й емоційні ставлення виявлялись у не досить ефективних стратегіях їх етнічної взаємодії. Помірні показники розвитку *духовної лінії* юнаків віком 17-18 років транслювались у їх прагнення наслідувати соціально популяризовані способи духовного зростання. У 19 років набули здатності визначати смисл духовного життя людини для себе й утворювати власні пріоритети духовного зростання. У віці 20-21 рік проектували власні духовні надбання в готовність до емпатійного співпереживання й офірування своїми інтересами тільки заради значущих інших.

Становлення в деяких юнаків більшою мірою егоцентричних сенсів життя (гедоністичних, статусних), їх подальша трансляція в життєвий світ та конкретизація в утворенні егоцентричних ціннісних орієнтацій виявлялись у показниках *низького рівня* побудови ліній їх життєвого проекту. Утворюючи *інтимно-особистісну лінію*, досліджувані віком 17-18 років прагнули реалізувати власні потреби в стосунках кохання, конкретизували їх у стратегіях кохання-гри, кохання-сексу. Лише незначною мірою 19-річні виявляли готовність до саморозкриття й емоційну прихильність до романтичного партнера. У віці 20-21 рік обмежували проектування стосунків кохання теперішнім і найближчим майбутнім. Проектування *професійної лінії* молодих людей віком 17-18 років було соціально детермінованим. У 19 років вони прагнули до формування необхідних професійних знань і вмінь, використання окремих пасивних засобів професійного саморозвитку. Статусні й гедоністичні смисложиттєві когніції реалізовували 20-21-річні в проекті кар'єри, утвореному на рівні абстрактних мрій. Для *етнічної лінії* життєвого проекту респондентів віком 17-18 років властиве в багатьох випадках негативне ставлення до теперішнього нації й тільки спостерігались окремі вияви самоідентифікації з найбільш значущими історичними надбаннями власного етносу. Досить критично 19-річні осмислювали соціально-економічні труднощі теперішнього

буття української нації як обмеження можливостей у задоволенні їх потреб. У 20-21 рік лише частково стверджували власну етнічну ідентичність, очікували від держави розширення можливостей власної самореалізації. У *духовній лінії* життєвого проекту юнаків віком 17-18 років було виявлено готовність докладати незначні зусилля для особистісного зростання. Автономно реалізували 19-річні окремі заходи з саморозвитку духовного потенціалу. Юнаки та юнки віком 20-21 рік утворювали окремі сенси духовного зростання та проектували їх у ситуативні вияви незначного офірування власними інтересами заради благополуччя значущих інших.

В цілому, здійснений аналіз результатів вивчення особливостей розгортання ліній життєвого проекту засвідчив, що юнаки віком 17-18 років транлюють як власні, так і соціально детерміновані смисложиттєві й ціннісні утворення в процесі побудови ліній життєвого проекту в соціальному світі. У віці 19 років смисложиттєві орієнтації юнаків набувають визначеності, чіткості та все більше інтенціюють конструювання юнаками автономних ліній життєвого проекту. У респондентів віком 20-21 рік подальша трансляція смисложиттєвих орієнтацій у життєвому світі виявляється в пролонгації ліній життєвого проекту в часі, а саме – все більш чіткому, прогнозованому конструюванні ними свого майбутнього.

Конструювання юнаками ліній життєвого проекту, що інтегрують основні модули їх життєдіяльності в життєвому просторі й часі, спрямоване на вибудовування ними ідеального проекту свого майбутнього – метапроекту. Узагальнення результатів дослідження життєвих цілей, планів, перспектив (здатності до прогнозування майбутнього), стратегій метапроекткування й авторства самозмін життєвого шляху дало можливість виявити показники метапроекткування особистістю пізньої юності життєвого шляху (рис. 2).

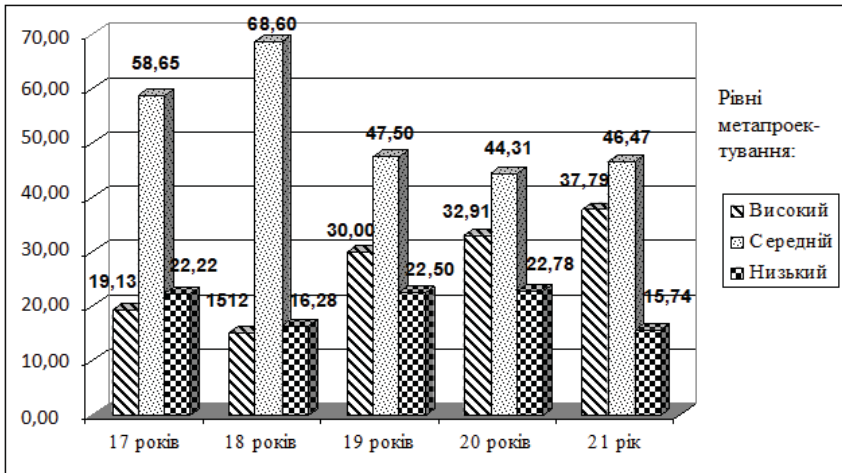

Рис. 2. Кількісні показники метапроекткування юнаками життєвого шляху

Високі показники метапроекткування було виявлено в 19,13% юнаків 17 років, 15,12% – 18 років, 30,00% – 19 років, 32,91% – 20 років, 37,79% – 21 рік. У віці 17-18 років вони утворювали чіткі й деталізовані структури життєвих

цілей і планів, набули здатності гнучко змінювати їх. У 19 років когніції метапроекування цих респондентів ставали все більш детермінованими альтруїстичними екзистенціями й об'єктивно прогнозованими ними. У віці 20-21 рік розвивали вміння з цілісного суб'єктного управління самозмінами метапроеку життя, конструювали активно-пластичні стратегії такої життєдіяльності.

Загалом, структури життєвих цілей юнаків та дівчат з високими показниками були двох- або трьохвимірними у життєвому просторі, тривалими й цілісними в часі. Життєві плани варіативні, узгоджені з цілями життя, що відображало гнучке конструювання ними проекту майбутнього. Створювали логічні судження, аналізували власний життєвий досвід, враховували наявні й необхідні для успішної реалізації метапроеку життєві ресурси. Усе це актуалізувало активно-пластичну стратегію метапроекування. Виявляли авторство в реконструюванні проекту свого життя.

У понад половини досліджуваних показники метапроекування життєвого шляху були *помірними* (58,65% у віці 17 років, 68,60% – у 18 років, 47,50% – у 19 років, 44,31% – у 20 років, 46,47% – у 21 рік). У 17-18 років проєкували переважно соціально стереотипні смисложиттєві когніції в цілі найближчої життєвої перспективи та не досить гнучкі плани з їх досягнення. Метапроекти 19-річних ставали все більш особистісно детермінованими. Транслювали альтруїстичні смисли життя в цілі самореалізації, автономні плани й пролонговані прогнози їх здійснення. У 20-21 рік вони узгоджували різні цілі та конструювали варіативні життєві плани. Усе це перетворювало активно-ригідну стратегію їх метапроекування на більш пластичну.

Отже, ці юнаки й дівчата проєкували деталізовані та реалістичні життєві цілі. Структури їх цілей тривалі, перервні в життєвому часі, двох- або трьохвимірні в просторі. Життєві плани чіткі й деталізовані, проте мало варіативні. Здійснювали метапроекування не досить гнучко, враховували соціальні обмеження в досягненні своїх життєвих цілей. Активно-ригідна стратегія метапроекування виявлялась у конкурентному ставленні до соціальних надбань інших. Встановлювали авторство найбільш значущих самозмін життя й успішно управляли окремими процесами життєпроекування.

Кількість респондентів з *низьким рівнем* розвитку метапроекування складала 22,22% у віці 17 років, 16,28% – у 18 років, 22,50% – у 19 років, 22,78% – у 20 років, 15,74% – у 21 рік. У віці 17-18 років конструювали окремі цілі й плани життя переважно в короткотривалій часовій перспективі та докладали незначних зусиль для їх прогнозування. Досліджувані 19 років все більше проєкували власні сенси буття в автономні когніції локалізованих життєвих цілей і планів. Узгоджували окремі життєві цілі й плани, прогнозували реалізацію найбільш значущих з них у віці 20-21 рік, встановлювали авторство окремих самозмін життєвого проекту.

Такі досліджувані утворювали чіткі короткотривалі структури життєвих цілей, або тривалі в часі, одновимірні. Найбільш значущі для них життєві цілі узгоджувались з більш-менш реалістичними планами. У прогнозуванні майбутнього вони аналізували деякі соціальні обмеження метапроекування. А їх стратегія реалізації життєвих цілей була пасивною. Тому юнаки встановлювали авторство лише окремих самозмін життя й мали недосконалі вміння з саморегуляції проекту життя.

В цілому юнаки віком 17-18 років проектували як автономні смисложиттєві орієнтації, так і соціально детерміновані смисли в життєві цілі й плани найближчої життєвої перспективи. Переживали значні за силою емоції привабливості бажаних соціальних звершень, однак не завжди глибоко осмислювали їх та інтегрували з іншими складовими проекту життя. У віці 19 років розвиток автономних смисложиттєвих орієнтацій актуалізував реконструювання когніцій їх метапроекту. Відповідно, життєві цілі й плани стали екзистенційно детермінованими, пролонгованими в часі, узгодженими в просторі метапроектуювання. Зростає питома вага цілей духовного саморозвитку. Метапроекти юнаків віком 20-21 рік набули цілісності, гнучкості. Це значно розширило можливості молодих людей з подальшого неперервного й динамічного, авторського реконструювання власних метапроектів.

Аналіз результатів здійсненого теоретико-експериментального дослідження дав нам можливість визначити такі *критерії проектування юнаками життєвого шляху*: активізація автономних альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій (І. Д. Бех, Р. В. Павелків); автономне самовизначення способів реалізації власних ціннісних орієнтацій (Г. О. Балл, О. В. Шевченко); визначеність, інтегрованість та пролонгованість у часі життєвих цілей, планів і перспектив (С. Д. Максименко, О. Ю. Фрідман); трансценденція свого життєвого проекту та проектів інших людей (О. О. Воронова, Л. В. Помиткіна); життєтворче реконструювання власного життєвого шляху юнаків (Т. М. Титаренко, В. М. Ямницький).

На основі розроблених критеріїв було здійснено аналіз та інтерпретацію результатів вивчення проектування юнаками життєвого шляху. За кількісними та якісними показниками респонденти були розподілені за трьома рівнями (рис. 3).

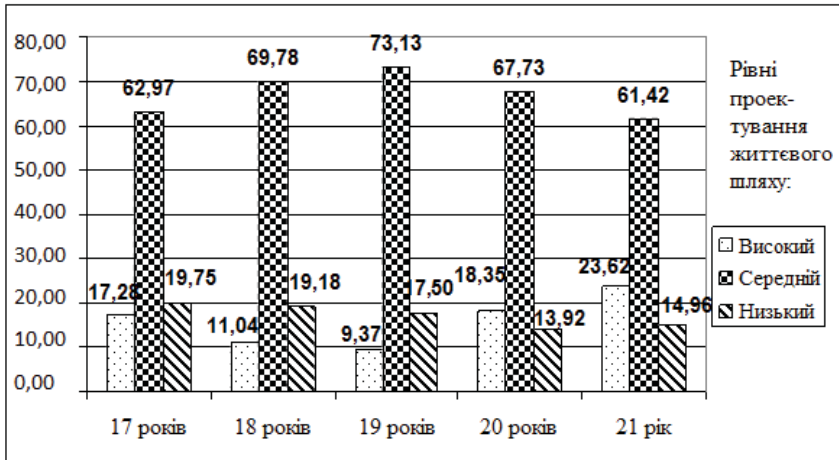

Рис. 3. Кількісні показники проектування юнаками життєвого шляху

До високого рівня досліджуваного психологічного утворення нами було зараховано 17,28% юнаків віком 17 років, 11,04% – 18 років, 9,37% – 19

років, 18,35% – 20 років та 23,62% – 21 рік. Вони конструювали автономні смисложиттєві орієнтації, спрямовані на благополуччя інших, осмислювали своє життя в цілісній транспективі. Проектували смисложиттєві орієнтації в цінності альтруїстичної самореалізації. Виявляли автономні, активні й відповідальні способи соціальної взаємодії, а саме: виражену емоційну прихильність, довіру до романтичного партнера, (інтимно-особистісна лінія); автономний, осмислений та пережитий вибір професії (професійна лінія); пізнання свого етносу, позитивні переживання етнічної приналежності, етнічну толерантність (етнічна лінія); прагнення до саморозвитку духовного потенціалу, альтруїстичні ставлення до людей (духовна лінія). Конструювали багатовимірні в життєвому просторі, пролонговані до віддаленого майбутнього, цілісні структури життєвих цілей; утворювали чіткі, адекватні й варіативні плани до них; ретельно аналізували наявні ресурси й обмеження в прогнозуванні майбутнього. Вибудовували авторську стратегію метапроектування, спрямовану на трансляцію проекту свого життя в життєдіяльність інших. Здійснювали авторське реконструювання проекту свого життя з оптимізації всіх його складових для самоздійснення екзистенційного «Я».

Середньому рівню проектування життєвого шляху відповідають результати 62,97% респондентів віком 17 років, 69,78% – 18 років, 73,13% – 19 років, 67,73% – 20 років та 61,42% – 21 рік. Вони проектували альтруїстичні та егоцентричні смисложиттєві орієнтації, а також соціально стереотипні смисли життя в теперішньому й найближчому майбутньому. Транслювали смисложиттєві орієнтації як в цінності офірування своїми інтересами заради інших людей, так і в цінності задоволення власних потреб. Утворювали автономні, проте не досить узгоджені способи реалізації власних цінностей, а саме: переживали емоційну прихильність до романтичного партнера, хоча прагнули зберегти свій «особистий простір» (інтимно-особистісна лінія); їх автономний вибір професії відображав як прагнення до самореалізації, так і потреби матеріальних благ, статусу (професійна лінія); позитивне ставлення до власної нації загалом поєднувалось з розчаруваннями через обмеження можливостей самореалізації в соціально-економічних реаліях теперішнього буття країни, що спричинювало ситуативну інтолерантність в етнічних взаєминах (етнічна лінія), їх потреби в духовному зростанні детерміновані як сенсами саморозвитку, так і самоствердженням, проектувалися в альтруїстичні ставлення до значущих інших (духовна лінія). Утворювали у вузьких вимірах життєвого простору визначені структури життєвих цілей та узгоджували їх з моноваріантними та не досить гнучкими життєвими планами; прогножуючи реалізацію когніцій метапроекту, враховували найбільш значущі ресурси та обмеження здійснення ідеальних когніцій майбутнього. Вибудовували автономну стратегію метапроектування, спрямовану на самореалізацію переважно в соціальному світі як для благополуччя всіх людей, так і значною мірою – для задоволення особистих прагнень. Автономно реконструювали найбільш значущі складові проекту свого життя, переважно або в соціальному, або в особистісному світі.

Низькому рівню проектування життєвого шляху відповідали результати 19,75% юнаків віком 17 років, 19,18% – 18 років, 17,50% – 19 років, 13,92% – 20 років, 14,96% – 21 рік. Вони визначали інтенціями актуальної життєдіяльності власні егоцентричні смисложиттєві орієнтації,

стереотипні смисли життя. Конкретизували власні сенси в життєвому світі, утворюючи спрощені егоцентричні ціннісні орієнтації. Конструювали мало індивідуалізовані та згорнуті в життєвому світі способи реалізації власних цінностей, а саме: прагнули обмежити простір взаємодії з коханою людиною чуттєвими та побутовими аспектами, локалізували їх у теперішньому часі (інтимно-особистісна лінія); обирали професію спонтанно, орієнтуючись на її формальні ознаки (професійна лінія), виявляли байдуже ставлення до свого етносу, зважали переважно на негативні аспекти соціально-економічної дійсності країни та свого буття в ній, в міжособистісній взаємодії вкрай рідко стверджували свої етнічні ставлення (етнічна лінія); проектували смисли самореалізації в референтній групі в наслідування сучасних духовних практик, абстраговані смисли духовного буття транслиували лише в окремих виявах альтруїзму, що не потребували значних зусиль. Конструювали цілі життя у вузькому життєвому просторі й найближчому майбутньому часі; узгоджували їх з реалістичними, моноваріантними планами; автономно прогнозували лише найбільш значущі обмеження метапроектування. Виявляли лише поодинокі спроби утворення стратегій конструювання життєвих цілей. Ситуативно реконструювали окремі складові свого життєвого проекту для розширення можливостей самореалізації смислів життя.

Для здійснення математико-статистичних розрахунків достовірності кореляцій у становленні структурних компонентів проектування юнаками життєвого шляху нами було використано пакет програмованих засобів SPSS, версії 17.0. З метою виявлення біваріантної кореляції показників проектування життєвого шляху юнаків та основних складових цього психологічного утворення нами було використано коефіцієнт Пірсона, для підтвердження достовірності одержаних результатів – t-критерій Стьюдента. Результати виявлення кореляційних зв'язків між узагальненими показниками всіх ліній проектування засвідчили наявність позитивних кореляцій досліджуваних показників зі статистичною значущістю ($p \leq 0,01$), що достовірно підтвердило цілісність авторської моделі самопроектування життєвого шляху юнаків. При цьому було виявлено високу позитивну кореляцію між метапроектуванням та професійною ($r \approx 0,871$, $p \leq 0,01$), духовною ($r \approx 0,870$, $p \leq 0,01$), інтимно-особистісною ($r \approx 0,840$, $p \leq 0,01$), етнічною ($r \approx 0,818$, $p \leq 0,01$) лініями. Серед ліній життєвого шляху юнаків виявлено пряму кореляцію інтимно-особистісної та професійної ліній ($r \approx 0,848$, $p \leq 0,01$), оскільки молоді люди ретельно обмірковували ті можливості й обмеження, які створював проект їх кар'єри для конструювання романтичних взаємин. Розвиток професійної лінії тісно пов'язаний і з намірами юнаків самоздійснювати свій життєвий проект у своїй країні, що спричинило високу кореляцію між показниками професійної та етнічної ліній ($r \approx 0,859$, $p \leq 0,01$). У організації навчально-професійної взаємодії досліджувані втілювали власні духовні утворення. Тому кореляція між професійною та духовною лініями життєпроектування респондентів була високою позитивною ($r \approx 0,824$, $p \leq 0,01$). Кореляційні зв'язки між показниками інтимно-особистісної й етнічної ($r \approx 0,792$, $p \leq 0,01$), інтимно-особистісної та духовної ($r \approx 0,776$, $p \leq 0,01$), етнічної й духовної ($r \approx 0,840$, $p \leq 0,01$) ліній життєпроектування юнаків також були прямими, достовірними.

За результатами емпіричного дослідження особливостей розвитку механізмів життєпроекування юнаків було виявлено, що *високого рівня розвитку екзистенційної рефлексії* досягли 35,19% юнаків віком 17 років, 18,49% – 18 років, 35,63% – 19 років, 22,16% – 20 років, 25,20% – 21 рік, які вибудовували єдині автономні екзистенціали власного життя, рефлексивно осмислювали можливості їх реалізації в усіх лініях для подальшого утворення цілісного життєвого проекту. *Середні показники розвитку* цього механізму констатовано в 64,81% юнаків віком 17 років, 81,51% – 18 років, 64,37% – 19 років, 77,84% – 20 років, 74,80% – 21 рік, які здійснювали рефлексію найбільш значущих аспектів життєпроекування у вузькому життєвому просторі та осмислювали вплив проекту свого життя на благополуччя значущих інших. *Низький рівень розвитку* цього механізму не виявлено.

До *високого рівня розвитку пильності* (оптимальної стратегії механізму прийняття життєвих рішень) було зараховано 61,11% юнаків віком 17 років, 37,79% – 18 років, 60,00% – 19 років, 66,45% – 20 років, 84,27% – 21 рік. Вони аналізували альтернативи власних рішень, встановлювали їх можливості щодо інтеграції складових життєвого проекту в просторі й часі, визначали наявні й необхідні ресурси для реалізації кожного рішення. *Середні показники пильності* в 22,22% юнаків віком 17 років, 51,75% – 18 років, 30,00% – 19 років, 22,78% – 20 років, 12,59% – 21 рік свідчать про те, що досліджувані вибудовували декілька альтернативних життєвих рішень, аналізували окремі можливості кожного з них для реалізації сенсів життя. *Низькому рівню розвитку пильності* відповідають результати 16,67% юнаків віком 17 років, 10,46% – 18 років, 10,00% – 19 років, 10,77% – 20 років, 3,14% – 21 рік, які конструювали переважно 1-2 соціально стереотипні альтернативи життєвих рішень та мало аналізували їх відповідність інтенціям життєпроекування.

Високі кількісні показники здатності до авторського життєвого вибору було виявлено в 50,00% юнаків віком 17 років, 29,65% – 18 років, 53,78% – 19 років, 56,96% – 20 років, 54,33% – 21 рік. У процесі життєвого вибору ці респонденти прагнули обрати такі альтернативні життєві рішення, які утворювали б найбільші можливості для реалізації їх життєвого проекту, навіть, якщо реалізація цих рішень потребувала значних зусиль. Вони встановлювали відповідність прийнятих рішень власним смисложиттєвим орієнтаціям, виявляли особистісну свободу й відповідальність у їх виборі для подальшої реалізації. *Середні кількісні показники розвитку* цього механізму було виявлено в 34,57% юнаків віком 17 років, 62,22% – 18 років, 39,37% – 19 років, 28,48% – 20 років, 26,78% – 21 рік. Молоді люди надавали перевагу соціально стереотипним, чітко прогнозованим життєвим рішенням, виявляли особистісну відповідальність у їх виборі, хоча і усвідомлювали, що ці рішення обмежують можливості реалізації їх автономних смисложиттєвих орієнтацій. До *низького рівня розвитку авторського життєвого вибору* було зараховано 15,43% юнаків віком 17 років, 8,13% – 18 років, 6,85% – 19 років, 14,56% – 20 років та 18,89% – 21 рік, які осмислювали життєві вибори як соціальну необхідність, вкрай мало переживали як особистісну свободу, так і відповідальність при здійсненні таких виборів.

До *високого рівня розвитку суб'єктної самодетермінації процесу життєдіяльності* було зараховано 41,36% юнаків віком 17 років,

31,97% – 18 років, 35,00% – 19 років, 56,97% – 20 років, 53,54% – 21 рік, які здійснювали цілісне управління проектом свого життя, осмислювали себе в іпостасі автора, творця власного проекту, переживали нужду в його неперервному саморозвитку. *Середньому рівню* розвитку цього механізму відповідають результати понад третини юнаків (46,92% – 17 років, 48,26% – 18 років, 40,00% – 19 років, 28,48% – 20 років, 26,78% – 21 рік), які управляли самозмінами найбільш значущих складових свого життєвого проекту, прагнули саморозвитку способів реалізації сенсів свого життя. До *низького рівня* суб'єктної самодетермінації було зараховано 11,72% юнаків віком 17 років, 19,77% – 18 років, 25,00% – 19 років, 14,55% – 20 років, 19,68% – 21 рік, що спрямовували окремі, локалізовані в життєвому світі самозміни життєвого проекту.

Здійснене експериментальне дослідження психологічних особливостей проектування особистістю життєвого шляху впродовж пізньої юності, а також механізмів розгортання цього психологічного утворення дало можливість виявити наступні *закономірності розвитку проектування юнаками життєвого шляху*: чим більше становлення ліній життєвого проекту юнаків інтенціюється альтруїстичними, автономно виробленими смисложиттєвими орієнтаціями, тим вищих потенціалів досягають ці лінії впродовж пізньої юності; чим ширшою, змістовнішою є лінія життєвого проекту, тим тривалішим у віковому діапазоні юності є процес її реконструювання; чим вищих якісних показників досягають лінії життєвого проекту юнаків, тим продуктивнішим є вибудовування ними структурних компонентів метапроектування; чим більше юнаки проектують альтруїстичні смисложиттєві орієнтації в структури життєвих цілей, тим більш деталізованими, інтегрованими та цілісними стають їх структури в просторово-часовому континуумі; чим складніша екзистенційна детермінація життєвих цілей юнаків, тим вищої здатності до суб'єктного управління процесами метапроектування вони набувають; чим інтенсивніше становлення структури проектування життєвого шляху особистості пізньої юності, тим більш значними стають її можливості з інтеграції складових життєвого проекту, подальшої його суб'єктної саморегуляції та авторського саморозвитку.

Таким чином, у ювенальному періоді життя особистості відбувається прогресивний розвиток всіх складових і механізмів проектування нею життєвого шляху, що досягає рівня авторського проектування нею власного життя. Однак і наприкінці пізньої юності нами було виявлено помірні й низькі показники розвитку за результатами вивчення складових і механізмів досліджуваного утворення. Підсиленню екзистенційно-суб'єктної самодетермінації проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку, на нашу думку, сприятиме впровадження спеціальних психологічних засобів з оптимізації цього інтегративного психологічного утворення.

У **п'ятому розділі** «*Система психологічних засобів оптимізації проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку*» презентовано зміст системи психологічних засобів для підвищення ефективності проектування юнаками життєвого шляху; наведено кількісні та якісні показники проектування життєвого шляху учасниками експериментальної й контрольної груп до і після формувального експерименту, здійснено їх аналіз та інтерпретацію.

Для оптимізації проектування юнаками життєвого шляху нами було розроблено авторську систему психологічних заходів. На першому етапі впровадження розробленої системи психологічних заходів було реалізовано принцип смисложиттєвої мотивації образу майбутнього особистістю юнацького віку. *Першим завданням* формувальної роботи було визначено створення психологічних умов для активізації автономних альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій юнаків та їх подальшої трансляції в просторово-часові виміри життєпроекування. Для реалізації цього завдання проведено ряд діалогічних бесід, в процесі яких використовувались спеціальні засоби для розвитку в юнаків умінь з самопізнання й самоаналізу власних смислів життя, зокрема «Два магічних питання» Дж. Рейнуотер, логотерапевтичні техніки дерефлексії й логоаналізу В. Франкла, рефлексивні техніки аутотренінгу пошуку «відповіді підсвідомості» І. Шульда.

На другому етапі для реалізації принципу інтеграції життєвих ліній у особистісному й соціальному світах було поставлено *друге завдання* з активізації складових життєвого проекту юнаків та їх інтеграції в просторово-часовому континуумі буття. На засадах принципу смислового переживання особистісної свободи й відповідальності в процесі трансформації життєвих рішень у готовність до реалізації життєвого проекту було визначено *третє завдання* роботи – переосмислення юнаками складових їх життєвого проекту як власних, вільних, необхідних для самореалізації. Основною формою роботи на цьому етапі був психологічний тренінг. Перший блок розробленого тренінгу «Активізація ліній проектування життєвого шляху особистості юнацького віку» передбачав роботу з підвищення рівня структурних компонентів інтимно-особистісної, професійної, етнічної та духовної ліній. Для розвитку аксіологічного базису проектування ліній життєвого шляху юнаків у особистісному світі використовувались психотехніки, спрямовані на самопізнання, вироблення юнаками автономних ціннісних орієнтацій. Було проведено міні-дискусії на теми «Цінності мого життя», «Цінності мої та інших людей: що важливіше?» тощо. Серед ігрових психотехнік та вправ для розвитку ліній життєвого проекту респондентів було використано «Аукціон особистісних якостей», «Професійний самоаналіз», «Чорно-біле теперішнє», «Тепло моєї душі» та ін. На заняттях тренінгу учасникам було запропоновано створити проєктивні малюнки або колажі на теми «Духовний світ мого ідеального кохання», «Проект щасливого майбутнього мого народу» тощо.

Другий блок тренінгу – «Активізація метапроекування особистості юнацького віку» був спрямований на розвиток умінь юнаків з проектування свого майбутнього. З метою автономного вироблення учасниками експерименту чітких цілей свого життя нами було розроблено технології, що базувалися на техніках візуалізації життєвих цілей юнаків, «методи зворотного завдання», постановці життєвих цілей за методом «SMART». Для розвитку в юнаків та дівчат умінь ефективного планування реалізації життєвих цілей у часі було використано засоби тайм-менеджменту, які також сприяли ефективному щоденному плануванню ними своєї життєдіяльності в короткостроковій перспективі («графік Ганта»), метод визначення ефективності розподілу власного часу («Хронометраж»), техніки узгодження різних планів, визначення пріоритетів тих чи інших планів на різних етапах індивідуального майбутнього («матриця Ейзенхауера»).

Використання психотехнологій актуалізації цілеутворення й планування юнаками свого часу сприяло підвищенню ефективності метапроекування ними свого життя.

На третьому етапі, на засадах принципу суб'єктної самодетермінації авторського реконструювання життєвого проекту юнаків, *четвертим завданням* розробленої системи психологічних засобів стало набуття та рефлексивне осмислення юнаками досвіду авторської трансценденції в процесі особистісного розвитку інших людей. На цьому етапі вони автономно створювали та реалізовували психологічні засоби оптимізації життєпроекування інших.

Систему психологічних засобів з оптимізації проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку нами було впроваджено на базі факультету психології НПУ ім. М. П. Драгоманова у 2017-2018 н.р. У впровадженні розробленої системи психологічних засобів з оптимізації проектування життєвого шляху взяли участь 85 досліджуваних експериментальної групи віком 17-21 рік. Кількість учасників контрольної групи – 87 осіб. Загальна кількість респондентів, що брали участь у формульованому експерименті, склала 172 особи.

Результати аналізу кількісних та якісних показників учасників експериментальної групи до і після формульованого експерименту засвідчили прогресивну динаміку проектування ними свого життєвого шляху (табл. 3).

Таблиця 3

Кількісні показники проектування життєвого шляху учасниками експериментальної групи до і після формульованого експерименту

n=85

Рівні проектування життєвого шляху юнаків		Кількість респондентів (у %)				
		17 років	18 років	19 років	20 років	21 рік
Високий	ЕГ до	17,65	13,15	11,11	18,75	23,33
	ЕГ після	35,29	26,32	38,89	37,50	46,67
Середній	ЕГ до	64,70	68,42	72,22	56,25	60,00
	ЕГ після	52,95	68,42	61,11	62,50	53,33
Низький	ЕГ до	17,65	18,43	16,67	25,00	16,67
	ЕГ після	11,76	5,26	0,00	0,00	0,00

Показники *високого рівня розвитку* проектування життєвого шляху в учасників експериментальної групи після формульованих впливів збільшились від 17,65% до 35,29% у 17 років, від 13,15% до 26,32% у 18 років. Це засвідчило, що в *17-18-річних* ускладнилися вміння суб'єктного проектування альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій. Зростає мотивація в забезпеченні позитивного емоційного стану коханої людини. Досліджувані набули здатності до цілісного управління навчально-професійною діяльністю. Актуалізували процеси пізнання власного етносу та позитивної самоідентифікації з ним. Автономно визначали способи духовного саморозвитку. Здатні конструювати деталізовані когніції життєвих цілей і планів, доказово прогнозувати їх здійснення. Узгоджували когніції метапроеку та способи їх здійснення.

Кількість респондентів *віком 19 років* збільшилась від 11,11% до 38,89%. Вони все більше проектували альтруїстичні смисложиттєві орієнтації у відносини з усіма людьми. Виявляли ще більшу готовність офірувати своїми інтересами в романтичних взаєминах. Створювали деталізований проект кар'єри, що найбільшою мірою забезпечить реалізацію смислів їх життя. Досягли значних вмінь з переосмислення громадянських аспектів теперішнього та осмислення себе як сучасника реалій українського сьогодення. Транслювали автономні когніції духовного зростання в альтруїстичні способи взаємодії з усіма людьми. Успішно проектували альтруїстичні смисложиттєві орієнтації в когніції життєвих цілей і планів. Здійснювали цілісне прогнозування й суб'єктне управління реалізацією метапроекту життя.

Збільшення на високому рівні розвитку кількості досліджуваних *віком 20 років* від 18,75% до 37,50% та *віком 21 рік* від 23,33% до 46,67% засвідчило, що в них подальший розвиток альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій підсилює процеси рефлексії, духовного зростання й відповідального проектування свого життя. Вони стали проектувати в майбутнє свої романтичні взаємини на засадах взаєморозуміння й взаємної поваги. Конкретизували проект кар'єри, актуалізували наявні ресурси для його реалізації. Посилилося діяльнісне ставлення до теперішнього буття свого етносу, сконструювали проекти етнічної самореалізації та прийняли на себе відповідальність за їх втілення. Проектували сенси духовного зростання в широкі просоціальні інтенції сприяння благополуччю всіх людей. Транслювали власні життєві цілі в усі основні модуси індивідуального майбутнього, інтегрували їх з варіативними планами та прогнозами реалізації. Утворили активно-пластичну стратегію метапроектування. Урізноманітнилися засоби авторського реконструювання їх життєвих проектів.

Кількісні показники *середнього рівня розвитку* проектування життєвого шляху в юнаків *віком 17 років* під час формувальних впливів зменшились від 64,79% до 52,95%. У респондентів *віком 18 років* – становили по 68,42% до і після формувального експерименту. Вважаємо, що в умовах формувальних впливів 17-річні досягли значного розвитку вмінь з цілісного, суб'єктного управління власною життєдіяльністю, активізації та узгодження різних ліній життєвого проекту. Тому їх показники цього рівня зменшились, тоді як високого – зросли. Юнаки віком 18 років вже автономно конструювали власні смисложиттєві орієнтації та починали їх транслювати в різні складові життєвого проекту. Це сприяло зменшенню низького рівня та їх переходу на середній рівень розвитку. У цій віковій групі виявлено прогресивну якісну динаміку життєпроектування. Зокрема, досліджувані *віком 17-18 років* стали актуалізувати альтруїстичні смисложиттєві орієнтації та транслювали їх більшою мірою в структури інтимно-особистісної та професійної ліній. У романтичних взаєминах аналізували вплив власної поведінки на благополуччя партнера та частково реконструювали способи взаємодії з ним. Розвинули інтереси переважно до навчально-професійної діяльності, і, меншою мірою, до подальшої праці за фахом. Дещо більш позитивно переосмислили теперішнє буття української нації. Втім, рідко виявляли власну ініціативу з пізнання українського етносу. Інтегрували зі смисложиттєвими орієнтаціями наявні способи духовного

зростання, прагнули реконструювати їх лише в теперішньому. Утворювали деталізовані когніції життєвих цілей і планів переважно в соціальному світі, й значно меншою мірою – в особистісному.

У юнаків *віком 19 років* помірні кількісні показники зменшилися з 72,22% до 61,11%. Значного розвитку набули процеси екзистенційної детермінації їх життєвих проєктів. Це, у свою чергу, сприяло значним досягненням респондентів у пролонгації всіх ліній життєвого проєкту та структур метапроєкування в життєвому світі та їх переходу з середнього на високий рівень розвитку. На середньому рівні посилюються тенденції проєкування альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій більшою мірою в конкретні способи життєдіяльності. Виявляли дещо більшу готовність узгоджувати власні інтереси з потребами коханої людини. Конкретизували лише пріоритетні цілі кар'єри в бажаних образах соціальних досягнень. Виробили етнічні переконання на основі власних смислів життя. Втім, ще не утворили проєкти етнічної самореалізації та не прийняли на себе відповідальність за їх реалізацію. Втілювали надбання духовного зростання в толерантних ставленнях до людей, але досить помірно виявляли готовність офірувати своїми інтересами заради інших. У них підсилились тенденції трансформації життєвих цілей і планів відповідно до альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій в окремих інтервалах життєвого часу. Спрямували стратегію метапроєкування на благополуччя інших з власної життєвої позиції. Дещо нерівномірно здійснювали управління реалізацією метапроєкту життя: або в особистісному, або в соціальному світі.

Кількість респондентів з помірними показниками у *віці 20 років* зросла від 56,25% до 62,50%. При цьому більшою мірою відбувався перехід досліджуваних з низького на середній, ніж з середнього на високий рівень, оскільки, на нашу думку, трансляція автономних альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій юнаків у структури їх життєвих проєктів, подальше реструктурування та інтеграція цих структур, трансформації ряду інших особистісних утворень, тісно пов'язаних з життєпроєкуванням, є тривалими в часі, глибинними й складними процесами їх особистісного зростання. Успішне здійснення цих процесів засвідчила динаміка показників середнього рівня розвитку життєпроєкування юнаків *віком 21 рік* (зменшилися від 60,00% до 53,33%) й досягнення ними високого рівня. У віці 20-21 рік досліджувані з помірними показниками проєкування життєвого шляху сконструювали альтруїстичні смисложиттєві орієнтації, які сприяли життєздійсненню інших людей та частково узгодили ці сенси з іншими смислами життя. Були здатні проєкувати свої стосунки кохання в майбутнє, враховуючи життєві інтереси й прагнення романтичного партнера. Однак їх проєкти подальших романтичних взаємин ще не набули визначеності. Конкретизували проєкт власної кар'єри лише в найближчому майбутньому, відповідно до нього визначили засоби професійного саморозвитку. Були спрямовані на реалізацію етнічних смислів життя у взаєминах зі значущими іншими, виявляли готовність долати незначні соціальні перешкоди. Автономно визначали окремі засоби духовного зростання. Прагнули реалізувати метапроєкти життя, однак когніції їх життєвих цілей і планів були мало варіативними, а прогнозування майбутнього – не досить гнучким. Більшою мірою в соціальному світі набули здатності до управління процесами проєкування свого життя.

Кількісні показники *низького рівня* досліджуваного утворення після формувальних впливів зменшилися від 17,65% до 11,76% у 17 років, від 18,43% до 5,26% у 18 років, від 16,67% до 0,00% у 19 років, від 25,00% до 0,00% у 20 років, від 16,67% до 0,00% у 21 рік. У межах низького рівня, впродовж формувального експерименту, в досліджуваних віком 17-18 років підвищилась значущість альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій. Втім, пріоритетними залишались – егоцентричні. Трансформували окремі патерни поведінки в романтичних стосунках для благополуччя коханої людини. Визначили особистісні смисли професійного навчання та незначною мірою розвинули інтереси до цієї життєдіяльності. Здійснили етнічну самоідентифікацію лише з окремими складовими історико-культурної спадщини своєї держави. Набули здатності до ситуативних виявів емпатії та альтруїзму. Утворили більш чіткі й визначені когніції метапроєктування. Здійснювали управління процесом саморозвитку лише в найближчому майбутньому.

У контрольній групі суттєвих змін, що засвідчують підвищення кількісних та розвиток якісних показників проєктування юнаками життєвого шляху, виявлено не було.

Отже, розроблена нами й впроваджена в практику роботи закладу вищої освіти система психологічних засобів з оптимізації проєктування юнаками життєвого шляху сприяла конструюванню ними автономних альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій та їх розгортанню в лініях життєвого проєкту, активізації процесів метапроєктування в просторово-часовому континуумі майбутнього юнаків та становленню їх авторства в подальшому життєтворчому реконструюванні свого життєвого проєкту.

ВИСНОВКИ

У дисертації висвітлено зміст і результати теоретико-концептуального й емпіричного вивчення проєктування життєвого шляху особистістю юнацького віку, на засадах екзистенційно-суб'єктного підходу розроблено структуру, модель і механізми цього психологічного утворення, сконструйовано, апробовано й визначено ефективність системи психологічних засобів з оптимізації проєктування юнаками життєвого шляху.

1. Стратегії євроінтеграції Української держави, стрімкі, динамічні суспільні трансформації, зростання уваги сучасного соціуму до проблем особистісного, духовного зростання кожної людини й водночас розвитку її здатності до ефективної самоорганізації своєї життєдіяльності – все це визначає високу актуальність дослідження проблеми проєктування життєвого шляху особистості. *Проєктування особистістю життєвого шляху* являє собою процес екзистенційно-суб'єктного втілення нею інтенцій свого буття в особистісних і соціальних вимірах життєвого світу, спрямований на авторське творення проєкту свого майбутнього. Стрижневою інтенцією життєпроєктування є смисложиттєвий пошук. У пошуках сенсу існування людина здійснює рефлексивний вихід за межі безпосередньої життєдіяльності та переосмислює своє життя в просторово-часовому й ціннісно-смисловому континуумі буття людства. Усвідомлюючи високу цінність власного життя як проєкту потенційних можливостей, особистість приймає на себе відповідальність за його реалізацію й стає суб'єктом власного життя.

2. *Гене́за проектування* особистістю життєвого шляху в період дорослішання включає ряд етапів. На етапі первинного конструювання індивідом своєї діяльності, розгортання локальних смислів життєдіяльності дитини раннього віку відбувається в предметній діяльності, спілкуванні. На етапі первинної диференціації життєвого світу особистість дошкільного віку накреслює нариси проектування ліній свого життєвого шляху в спілкуванні, пізнавальній діяльності, етнічних та моральних ставленнях до людей. На етапі особистісно-соціальної детермінації базису життєвого проекту дитина молодшого шкільного віку набуває здатності до смислового цілеутворення й планування своїх справ у теперішньому та найближчому майбутньому. Етап особистісно-смислової диференціації життєвого проекту підлітка характеризується пролонгацією смислових утворень особистості в життєвому світі та їх генералізацією.

Розвиток екзистенційного «Я» особистості юнацького віку сприяє конкретизації процесів смисложиттєвого пошуку в смисложиттєвих орієнтаціях. Зазначені утворення в юності набувають функції інтенцій, що активізують і спрямовують життєву енергію молодої людини на реалізацію власних ідеалів у конкретних векторах життєдіяльності. Такими векторами є *інтимно-особистісна, професійна, етнічна й духовна лінії* життєпроекткування. У ранній юності, на етапі суб'єктно-екзистенційного проектування життєвого шляху особистість автономно утворює способи управління своєю життєдіяльністю в теперішньому. Особистість пізньої юності властива спрямованість у майбутнє, прагнення створити його ідеальний проект та залучити життєві ресурси для його реалізації. В цьому віці переважання екзистенційних процесів життєпроекткування над суб'єктивними характеризує етап екзистенційно-суб'єктного проектування життєвого шляху людини, на якому відбувається становлення метапроекту її майбутнього.

3. Методологічним базисом розробки авторської концепції проектування юнаками життєвого шляху став *екзистенційно-суб'єктний підхід*, що достовірно визначив трансляцію смисложиттєвих орієнтацій юнаків у їх життєвий світ та автономну побудову ними структур життєвого проекту. Його вихідними положеннями є принцип смисложиттєвої мотивації особистістю юнацького віку образу майбутнього, принцип інтеграції життєвих ліній в особистісному й соціальному світах, принцип смислового переживання особистісної свободи й відповідальності в процесі трансформації життєвих рішень у готовність до реалізації життєвого проекту, принцип суб'єктної самодетермінації авторського реконструювання життєвого проекту. Структура проектування юнаками життєвого шляху включає такі складові: смисложиттєві орієнтації, лінії життєвого проекту, метапроекткування. Базисною складовою проектування особистістю життєвого шляху є її смисложиттєвий пошук, який в юності конкретизується в її смисложиттєвих орієнтаціях. Трансляція смисложиттєвих орієнтацій юнаків у їх життєвому світі утворює інтимно-особистісну, професійну, етнічну й духовну лінії їх життєвого проекту. Становлення кожної лінії відбувається як у просторі, так і в часі життєвого світу людини, а саме в її минулому (ретроспективне проектування), теперішньому (актуальне проектування) й майбутньому (перспективне проектування). Кожну життєву лінію юнаків та юнок в особистісному світі утворюють їх ціннісні орієнтації, а в соціальному – процеси особистісного й соціального самовизначення, стратегія міжособистісної взаємодії. Розгортання ліній

життєвого проекту юнаків спрямоване на метапроекування ними свого майбутнього. Метапроект конструюють життєві цілі, життєві плани, життєві перспективи (прогнозування майбутнього), життєві стратегії, авторське проектування життєвого шляху. Становлення всіх складових життєвого проекту юнаків та цього психологічного утворення загалом забезпечується механізмами екзистенційної рефлексії, прийняттям життєвих рішень, авторським життєвим вибором й суб'єктною самодетермінацією процесу життєдіяльності.

4. *За результатами проведеного експериментального дослідження виявлено*, що конструювання ліній життєвого проекту й метапроекування у більшості молодих людей детерміноване не лише альтруїстичними, але й егоцентричними смисложиттєвими орієнтаціями, соціально стереотипними смисловими когніціями. У проектуванні *інтимно-особистісних взаємин* вони прагнули до емоційної прихильності з романтичним партнером, переживали тривожність за збереження цих взаємин, фокусували свою увагу як на духовній взаємодії, так і на інших (еротичних, прагматичних, формальних) аспектах кохання. Якісні показники *професійної лінії* відображали прагнення молодих людей до успішної професійної самореалізації й кар'єрних досягнень, втім вони найчастіше обирали стереотипні та пасивні засоби професійного саморозвитку. У конструюванні *етнічної лінії* вони виявляли позитивне, хоча і не досить інтегроване в часі ставлення до свого етнічного буття, розчарування в можливостях самореалізації в реаліях українського сьогодення або, навпаки, надання виключного значення своєму етносу й інтолерантне ставлення до інших етносів. У *духовній лінії* життєвого проекту молодих людей було виявлено їх спрямованість на саморозвиток духовного потенціалу як для альтруїстичного сприяння життєпроекуванню всіх інших людей, так і для самопозиціонування в неформальних взаєминах. У процесі *метапроекування* когніції життєвих цілей і планів юнаків найчастіше були реалістичними за змістом та деталізованими за структурою, втім не завжди узгодженими між собою та не досить інтегрованими. Прогнозування успішності реалізації цілей життя молоді люди здійснювали більш аналітично, гнучко й пролонговано в часі, ніж обмірковано й доказово. У виборі стратегічного способу реалізації метапроекту надавали перевагу конкуренції над стратегією гармонійного співбуття з іншими людьми. Усе це обумовило певні досягнення з авторського реконструювання свого життєвого проекту лише незначною кількістю молодих людей.

5. *Критеріями проектування юнаками життєвого шляху* є активізація автономних альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій; автономне самовизначення способів реалізації власних ціннісних орієнтацій; визначеність, інтегрованість та пролонгованість у часі життєвих цілей, планів і перспектив; трансценденцію свого життєвого проекту та проектів інших людей; життєтворче реконструювання власного життєвого шляху юнаків

6. *За результатами теоретико-експериментального дослідження* було встановлено *закономірності розвитку проектування життєвого шляху в пізній юності*: чим більше становлення ліній життєвого проекту інтенціюється альтруїстичними автономно виробленими смисложиттєвими орієнтаціями юнаків, тим вищого рівня розвитку досягають ці лінії упродовж пізньої юності; чим ширшою, змістовнішою є лінія життєвого проекту, тим більш тривалим у віковому діапазоні є її реконструювання; чим більш розвиненими

є лінії життєвого проекту юнаків, тим продуктивнішим є вибудовування ними структур метапроектування; чим більше відбувається проектування альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій в структури життєвих цілей, тим більш деталізованими, інтегрованими та цілісними стають структури життєвих цілей у просторово-часовому континуумі; чим складніша екзистенційна детермінація життєвих цілей юнаків, тим складнішої здатності до суб'єктного управління процесами метапроектування вони набувають; чим більше відбувається екзистенційна детермінація структур проектування життєвого шляху особистості віку пізньої юності, тим більш значними стають її можливості з інтеграції структур життєвого проекту, подальшої його суб'єктної саморегуляції та авторського саморозвитку.

7. Впровадження *системи психологічних засобів з оптимізації проектування юнаками життєвого шляху* дало можливість активізувати їх потребу в автономному конструюванні складових і механізмів свого життєвого проекту, їх інтеграції, спрямованості життєдіяльності на сприяння розвитку життєвих проектів інших людей. За результатами реалізації сконструйованої системи засобів було виявлено актуалізацію автономних альтруїстичних смисложиттєвих орієнтацій та їх проектування в життєвому світі юнаків і дівчат, а саме: у структурі ліній життєвого проекту – розвиток алоцентричних ціннісних орієнтацій, автономних способів самовизначення, стратегій міжособистісної взаємодії, що відображали їх спрямованість на благополуччя інших; у структурі метапроекту – зростання деталізованості й інтегрованості життєвих цілей і планів, становлення активно-перетворювальних стратегій метапроектування; розвиток авторства в подальшому життєпроектуванні.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми. Подальшого вивчення потребують культурні, духовні, гендерні особливості проектування юнаками життєвого шляху, розгортання структур життєпроектування впродовж інших вікових періодів, – зокрема підліткового віку, дорослості, особливості взаємозв'язку цього інтегративного психологічного утворення з іншими структурами особистісного й соціального світу людини.

ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В НАСТУПНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

Монографії:

1. Гріньова О. М. Психологія проектування особистістю життєвого шляху: юнацький вік / О. М. Гріньова. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2018. – 461 с.
2. Гринева О. М. Профессиональное саморазвитие личности в юношеском возрасте / О. М. Гринева // Акрамова А. С. Теория и практика обучения в современном образовательном пространстве: коллективная монография / А. С. Акрамова, Б. И. Байгундинова, З. Б. Бейсенбаева, О. М. Гринева и др. – Алматы: Изд-во ун-та «Алматы», 2016. – С. 302–333.

Статті у фахових наукометричних та зарубіжних періодичних виданнях:

3. Гринева О. М. Специфика жизненных целей и планов личности в позднем юношеском возрасте / О. М. Гринева // Вестник Актюбинского регионального государственного университета имени К. Жубанова. Педагогика и психология. – № 4. – Актюбинск: АРГУ им. Жубанова, 2017. – С. 225–235.

4. Гринева О. М. Психологические основы профессионального самопроектирования личности на этапах взросления / О. М. Гринева // Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия : Психология. – №1. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2017. – С. 6–9.

5. Гринева О. М. Психологические аспекты экзистенциального развития личности в юношеском возрасте / О. М. Гринева // The Unity of science. International scientific periodical journal. – October. – Vienna: Science, 2016. – P. 72–75.

6. Гріньова О. М. Психологічні особливості смислових структур особистості на ранніх етапах онтогенезу / О. М. Гріньова // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія «Психологічні науки». – Вип. 3. – Херсон: Гельветика, 2016. – С. 18–23.

7. Гріньова О. М. Смислові установки особистості юнацького віку / О. М. Гріньова // The Unity of science. International scientific periodical journal. – August. – Vienna: Science, 2015. – P. 109–111.

8. Гріньова О. М. Особистісне самопроекування: сучасний психологічний дискурс / О. М. Гріньова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – Вип. 51. – Харків: ХНПУ, 2015. – С. 54–61.

9. Гринева О. М. Исследование проблемы смысложивненной самореализации в юношеском возрасте / О. М. Гринева // Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия Педагогика и психология. – №2. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2014. – С. 69–76.

10. Гріньова О. М. Екзистенційні підходи до вивчення проектування життєвого шляху особистості / О. М. Гріньова // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія «Психологічні науки». – Вип. 1. – Херсон: Гельветика, 2014. – С.20–25.

11. Гринева О. М. Психологические особенности смысложивненных ориентаций в юношеском возрасте / О. М. Гринева // Психология переходов: Слово. Образ. Действие: сб. рецензируемых научных статей. – №28. – Рига: МВШПП, 2013. – С. 34–39.

Статті у вітчизняних фахових виданнях:

12. Гріньова О. М. Психологічні особливості становлення професійної лінії життєвого проекту особистості юнацького віку / О. М. Гріньова // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць ДВНЗ «Запорізький національний університет». – №2(12). – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. – С. 12–17.

13. Гріньова О. М. Психологічні особливості становлення етнічної ідентичності особистості пізнього юнацького віку / О. М. Гріньова // Психологія: реальність і перспективи: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 9. – Рівне: Рівненський державний університет, 2017. – С. 35–41.

14. Гріньова О. М. Теоретичний аналіз проблеми механізмів проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку / О. М. Гріньова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. – Вип. 6 (51). – Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – С. 77–83.

15. Грінцова О. М. Екзистенційно-суб'єктивний підхід до вивчення проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку / О. М. Грінцова // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки: зб. наук. праць. – №1 (17). – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – С. 62–67.

16. Грінцова О. М. До проблеми вивчення сенсу життя особистості в екзистенційній психології / О. М. Грінцова // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка. – Том X. – Вип. 29. – Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2016. – С. 5–15.

17. Грінцова О. М. Вплив рефлексії на проектування життєвого шляху особистості / О. М. Грінцова // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Вип. 4. – Львів: Львівська політехніка, 2016. – С. 98–109.

18. Грінцова О. М. Психологічні особливості екзистенційної рефлексії в майбутніх педагогів на ранніх етапах професійної підготовки онтогенезу / О. М. Грінцова // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія «Психологічні науки». – Вип. 4. – Херсон: Гельветика, 2016. – С. 99–105.

19. Грінцова О. М. Рефлексія як механізм професійного самопроекування особистості юнацького віку в умовах фахової підготовки / О. М. Грінцова // Педагогіка і психологія професійної освіти. – №3. – Львів: Львівська політехніка, 2015. – С. 107–116.

20. Грінцова О. М. Теоретичні засади дослідження ліній життєвого проекту особистості юнацького віку / О. М. Грінцова // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія «Психологічні науки». – Вип. 4. – Херсон: Гельветика, 2015. – С. 61–66.

21. Grinova O. M. Psychological features of professional self-design at older youth age / O. M. Grinova // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. – Вип. 1(46). – Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – С. 89–96.

22. Грінцова О. М. Методологічний аналіз метапроекування особистості у юнацькому віці / О. М. Грінцова // Вісник ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка. Серія: Психологічні науки. – Вип. 128. – Чернігів: ЧНПУ, 2015. – С. 67–72.

23. Грінцова О. М. Проектування життєвого шляху особистості у кризовому суспільстві / О. М. Грінцова // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка. – Том 11. – Вип. 13. – Київ: ПП «Лисенко М.М.», 2014. – С. 158–165.

24. Грінцова О. М. Проектування життєвого шляху особистості: філософсько-психологічний аспект / О. М. Грінцова // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Том X. – Вип. 26. – Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2014. – С. 259–270.

25. Грінцова О. М. Теоретичні засади дослідження життєвого шляху особистості / О. М. Грінцова // Вісник ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка. Серія: Психологічні науки. – Вип. 121. – Т. 1. – Чернігів: ПП «Лозовий В. М.», 2014. – С. 86–90.

26. Грінцова О. М. Проблема становлення життєвого самовизначення в юнацькому віці / О. М. Грінцова // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова. Серія : Психологія. – Том 19. – Вип. 2 (32). – Одеса: Астропринт, 2014. – С. 84–93.

27. Грінцова О. М. Проблема смисложиттєвих орієнтацій в українській та зарубіжній психології / О. М. Грінцова // Проблеми сучасної психології:

зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. – Вип. 21. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – С. 93–106.

28. Гріньова О. М. Смысловиттєві орієнтації як чинник особистісно-професійного зростання в юнацькому віці / О. М. Гріньова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. – Вип. 42(66). – Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – С. 155–161.

29. Гріньова О. М. Теоретичні підходи до проблеми смысловиттєвого самовизначення в юнацькому віці / О. М. Гріньова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. – Вип. 39(63). – Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 43–53.

Матеріали наукових конференцій:

30. Гріньова О. М. Професійне самопроекткування особистості юнацького віку в умовах фахової підготовки: сучасний психологічний дискурс / О. М. Гріньова // Психологічні науки: проблеми та перспективи: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 березня 2017 р.). – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. – С. 50–55.

31. Гріньова О. М. До проблеми самопроекткування життєвого шляху як чинника попередження невротичних розладів у юнацькому віці / О. М. Гріньова, Л. А. Терещенко // Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of Our Time: compilation of materials of the II international scientific-practical conference (с. Osaka, March 7-9, 2017 у.). – Osaka: Regional Academy of Management, 2017. – P. 178–185.

32. Гріньова О. М. Психологічні особливості етнічного розвитку особистості на різних етапах онтогенезу / О. М. Гріньова // Актуальні проблеми практичної психології: зб. статей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Глухів, 10-11 листопада 2016 р.). – Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. В. Довженка, 2016. – С. 33–36.

33. Гріньова О. М. Теоретичні аспекти вивчення суб'єктності в юнацькому віці / О. М. Гріньова // Current issues and problems of social sciences: collection of materials of International scientific conference. (с. Kielce, June 28-30 2016 у.) – Kielce: Holy Cross University, 2016. – P. 135–138.

34. Гріньова О. М. Вплив самопроекткування майбутніх фахівців на успішність їх професійної самореалізації / О. М. Гріньова // Driven to discover: International scientific and practical congress of pedagogues, psychologists and medics (с. Geneva, June 5, 2015 у.) – Geneva: Science, 2015. – P. 171–175.

35. Гріньова О. М. Самопроекткування особистості: сучасний психологічний дискурс / О. М. Гріньова // Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні: зб. тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27-28 лютого 2015 р.). – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2015. – С. 7–9.

36. Гріньова О. М. Екзистенційні стратегії дослідження смысловиттєвого пошуку особистості / О. М. Гріньова // Scientific genesis: collection of scientific articles and theses according to the results of International scientific and practical conference for pedagogues and psychologists (с. Geneva, August 14, 2014 у.). – Geneva: Science, 2014. – P. 203–208.

37. Гріньова О. М. Проблема становлення життєвого самовизначення в юнацькому віці / О. М. Гріньова // Сучасні підходи та технології соціально-

психологічної та корекційної роботи з різними віковими групами населення: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20-22 червня 2014 р.). – Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2014. – С. 22–27.

38. Гринева О. М. Проблема жизненного пути личности в психологической науке / О. М. Гринева // Science of future: collection of scientific articles and theses according to the results of International scientific and practical conference for teachers and psychologists (с. Prague, May 8, 2014 у.). – Prague: Science, 2014. – Р. 53–60.

39. Гріньова О. М. Психологічні особливості смислу життя в юнацькому віці / О. М. Гріньова // Педагогіка та психологія: проблеми науки та практики: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21–22 вересня 2012 р.). – Львів: Львівська педагогічна спільнота, 2012. – С. 5–8.

Статті у інших виданнях:

40. Гринева О. М. Психологические особенности профессионального самоопределения личности студента на педагогическую профессию / О. М. Гринева // В мире образования. – №6. – Алматы: Тауғул-Принт, 2016. – С. 25–30.

41. Гріньова О. М. Теоретичні аспекти вивчення кохання особистості на етапах дорослішання / О. М. Гріньова // Молодий вчений. – Вип. 39. – Ч. 2. – Херсон: Гельветика, 2016. – С. 236–240.

42. Гріньова О. М. До проблеми розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості підлітка / О. М. Гріньова // Науковий огляд. – Вип. 10(31). – Київ: ТК Меганом, 2016. – С. 120–126.

43. Гріньова О. М. Психологічні особливості життєвих цілей особистості у підлітковому віці / О. М. Гріньова // Науковий огляд. – №10(20). – Київ: ТК Меганом, 2015. – С. 116–122.

АНОТАЦІЇ

Гріньова О. М. Психологія проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2018.

У дисертації представлено результати теоретико-експериментального дослідження проектування життєвого шляху особистістю в юності. Проаналізовано основні наукові позиції сучасних вчених щодо вивчення специфіки життєпроекування в юнацькому віці. Теоретично визначено зміст досліджуваного утворення, його структурні компоненти (смісложиттєві орієнтації, лінії життєвого проекту, метапроекування), механізми (екзистенційну рефлексію, прийняття життєвого рішення, авторський життєвий вибір, суб'єктну самодетермінацію процесу життєдіяльності), розроблено концептуальну модель проектування юнаками життєвого шляху. Обґрунтовано критерії (активізація автономних альтруїстичних смісложиттєвих орієнтацій; автономне самовизначення способів реалізації власних ціннісних орієнтацій; визначеність, інтегрованість та пролонгованість у часі життєвих цілей, планів і перспектив; трансценденція свого життєвого

проекту й проектів інших людей; життєтворче реконструювання власного життєвого шляху юнаків), показники й рівні (високий, середній, низький) розвитку життєпроекткування в пізній юності. Емпірично досліджено психологічні особливості й динаміку становлення смисложиттєвих орієнтацій, ліній (інтимно-особистісної, професійної, етнічної, духовної) життєвого проекту, метапроекткування, а також механізмів досліджуваного утворення. Встановлено ряд закономірностей розвитку проектування особистістю життєвого шляху в юності. Презентовано зміст, основні етапи, методи й технології розробленої системи психологічних засобів з оптимізації проектування юнаками життєвого шляху. Експериментально підтверджено ефективність розробленої системи та доцільність її подальшого впровадження у практику роботи практичних психологів, викладачів ВНЗ та інших фахівців з оптимізації життєпроекткування сучасної молоді.

Ключові слова: проектування життєвого шляху, особистість, особистісний розвиток, юнацький вік, смисложиттєві орієнтації, ціннісні орієнтації, лінії життєвого проекту, метапроекткування, авторство життєвого шляху.

Гринева О. М. Психология проектирования жизненного пути личностью юношеского возраста. Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2018.

В диссертации представлено содержание и основные результаты теоретико-экспериментального исследования проектирования жизненного пути личностью в юности. Проанализированы основные научные подходы к изучению жизненного пути человека в гуманитарных науках, основные концепции исследования проектирования личностью жизненного пути в психологии. Исследован возрастной генезис проектирования человеком жизненного пути на этапах взросления (этапы первичного конструирования индивидом своей деятельности, первичной дифференциации личностью жизненного мира, личностно-социальной детерминации базиса жизненного проекта, личностно-смысловой дифференциации жизненного проекта, субъектно-экзистенциального и экзистенциально-субъектного проектирования жизненного пути). Освещены основные научные позиции современных ученых относительно особенностей проектирования жизненного пути личностью в юношеском возрасте. Теоретически обоснованы содержание и структура исследуемого образования на принципах экзистенциально-субъектного подхода, определены основные научные положения этого подхода, структурные компоненты (смысложизненные ориентации, интимно-личностная, профессиональная, этническая и духовная линии жизненного проекта, метапроектирование), механизмы (экзистенциальная рефлексия, принятие жизненного решения, авторский жизненный выбор, субъектная самодетерминация процесса жизнедеятельности), разработана концептуальная модель проектирования юношами жизненного пути. Подобран комплекс психодиагностических методик для эмпирического изучения исследуемого феномена. Обоснованы критерии, показатели и уровни его развития в юношеском возрасте. Эмпирически исследованы психологические особенности и

динамика становления смысложизненных ориентаций, линий жизненного проекта, метапроектирования личности поздней юности. Установлен ряд закономерностей развития проектирования личностью жизненного пути в юности. Презентованы теоретические принципы разработки и внедрения, содержание, основные этапы, методы и технологии разработанной системы психологических мероприятий по оптимизации проектирования юношами жизненного пути. Экспериментально подтверждена эффективность разработанной системы и целесообразность ее дальнейшего внедрения в практику работы практических психологов, преподавателей высших учебных заведений и других специалистов по оптимизации жизнепроектирования современной молодежи.

Ключевые слова: проектирование жизненного пути, личность, личностное развитие, юношеский возраст, смысложизненные ориентации, ценностные ориентации, линии жизненного проекта, метапроектирование, авторство жизненного пути.

Grinova O. M. «Psychology of life way design of personality in youth age». Manuscript.

Thesis for degree of Doctor of psychological science, speciality 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2018.

In dissertation results of theoretical and experimental research of planning of course of life by personality in youth are presented. Main points of view of modern scientists about special features of personality's life way design in youth are discussed. Substance of this phenomenon, its structural components (sense-of-life orientations, lines of life-way design, metadesign), devices (existential reflection, arrival of life decision, author's life choice, subject self-determination of life-sustaining activity process) are theoretically defined, conceptual model of youngster's life way design is developed. The complex of psychological diagnostic for the empiric study of the personality's life way design is constructed. Criteria (an activation of autonomus altruistic sense-of-life and value orientations; autonomic self-determination of his own value orientation's realization directions; clearness, integration and continuance live goals, plans, prospects in time; expansion of his own and other people life way design; creative life remodelling of youngster's life way design), indexes and levels (high, medium and low) of life way design development in late youth are analyzed. Psychological features and dynamics of becoming of sense-of-life orientations, lines (privacy and personal, professional, ethnic, spiritual) of life way design and metadesign, devices of personality youth age are investigated. The row of regularities of personality's life way design are considered. Theoretical bases of development and introduction, maintenance, basic stages, methods and technologies of elaborated system of psychological measures for optimization of this phenomenon are represented. Efficiency of this system and it's expediency for further introduction in practice of work of practical psychologists, teachers of high educational institutions and other specialists in work from optimization of life-design of modern youngsters is experimentally confirmed.

Key words: life-way design, personality, personality development, youth age, sense-of-life orientations, valued orientations, lines of life-way design, metadesign, authorship of life way.